

Asutawa Kogu

4. istungjärk. **Protokoll nr. 120 (1)**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 13. aprillil
1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi
Walges saalis.

Kokku on tulnud 99 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lauas: peaminister **J. Tõnisson**, välisminister **A. Birk**, kohtuminister **J. Jaakson**, haridusminister **K. Treffner**, töö- ja hoolekandeminister **A. Palwadre**, toitlusminister **J. Kriisa**.

P ä e w a k o r d:

1. Awalikkude algkoolide seaduseelnõu — II lugemisel.
2. Seisuste kaotamise seaduseelnõu — II lugemisel.
3. Kinnitusameti seaduseelnõu — II lugemisel.
4. Kinnitusnõukogu seaduseelnõu — II lugemisel.
5. Haiguste wastu ja emade kinnitamise seaduseelnõu — II lugemisel.
6. Eesti teaduste asutuse seadus — hariduskomisjoni ettepanek.
7. Määrus pühade ja puhkepäewade kohta — töökaitse komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal abisekretäär **A. Jürman**.

Koosolek algab kell 5.05 min.

1. Awalikkude Juhataja **A. Rei**:
algkoolide sea- Awan Asutawa Kogu
dus — II lu- koosoleku.
gemisel. **J. Semper** (sr.):

Austatud rahwasaadikud! Need, kes siimaale usuõpetuse wäljajätmise wastu koolis wälja astusid, need on waadanud usuõpetuse peale mitte sisulisest, waid koguni teisest küljest. Nad on käsitanud usuõpetust, kui ühe rahwaosa soowi ja sellepärast on nad waadanud usuõpetuse küsimuse peale rahwa enamuse tahtmise seisukohalt. Arwesse wõttes seda, mis peaministri poolt hariduskomisjonile materjaalina anti, näeme, et igalpool tuleb seesama põhimõte makswusele, nimelt, et usuõpetuse

alalejätmine koolides on eestkätt ühiskondlik tarwe. Öeldakse, et „sellega, kui usuõpetus koolist ära jääb, tarwitatakse riiklikku wägiwalda osa kodanikkude sisemise enesemääramise ja wabaduse kallal.“ Muidugi, kes seda sisemist wabadust tarwitab ja kellesse niisama ka see sisemine enesemääramine puutub, on ses wäites muidugi mitte wanemad, waid arwatawasti lapsed. Siiski laste kohta ei wõi öelda, et just nemad wõiksid ennast sisemiselt wabalt ära määrata, mis nad heaks ja halwaks arwawad. Kuid üldiselt käis läbi kõigist neist kõnedest see joon, et usuõpetus iseenesest õige aine ei ole, kuid siiski wäga tarwilik seltskondlikust seisukohast. Kuid see pööramine rahwa poole on iseloomulik just selles küsimuses, kuna teistes küsimustes rahwa tahtmisega palju teisiti ümber käiakse. Sellest kõigest ei wõi sugugi järeldada, kas usuõpetuse kaitsjad ise ka usuõpetuse alalejätmises on weendunud, wõi arwawad, et kui rahwa enamus poolt on, siis nemad kui esitajad, on sunnitud usuõpetust nõudma. Näib, et need, kes usuõpetust koolides kaitsesid, on ise kuidagi wiisi usuõpetuse wastu isiklikult. Kõigepealt ei ole nad nõus et wana usuõpetus alale jäetaks sel kujul, nagu seda siamaani õpetatud. Nemad on wana süsteemi wastu. Ka reformeeritud usuõpetus ei ole kindlat kaju saanud ja ei oska keegi ette kujutada, missugusel kujul reformeeritud usuõpetus wõib areneda.

Hariduskomisjonis ütles kristliku erakonna esitaja otsekohe lausa wälja, et kord aeg tuleb, kus usuõpetus iseenesest koolist ära kaob, ja ka reformeeritud usuõpetus, kuigi kõige eeskujulisem meetodiliselt ja pedagoogiliselt langeb kord kokku. Nii wõib arwata, et siin on meil tegemist tühja asjaga, mida kuidagi wiisi asjata püsti katsutakse hoida, kuid mis isegi kristliku rahwaerakonna arwates kord koolist ära kaob. Milles on siis lahumine õige nende wahel, kes usuõpetust ei taha ja kes selle poolt on? Mina arwan, et siin on wahe peaasjalikult poliitiline. On ju iseloomulik, et pahempoolsed erakonnad on harilikult usuõpe-

tuse vastu olnud, kuna parempoolsed erakonnad usuõpetuse poolt on olnud. See on psühholoogiliselt väga hästi seletatav just üldise hingelaadiga ja ka sellega, et usuõpetuse ärakaotamine suure trumbi parempoolsete meeltest ja ilma waadetest häwitab. Kuid iseloomulik on ka see, et ka need, kes usuõpetust koolides kaitsewad, ise on teinud suuri järelandeid. Kõigepealt ei ole nad nõus sellega, et usuõpetus wanal kujul alles jätta ja teda mitte sundusliku aina tarwitada, waid on selle poolt, et usuõpetus võimalikult suuresti reformeeritaks ja ollakse isegi sellega nõus, et mitte üksikute uskudega, waid uskude õpetamisega kokku lepitaks, et selle nime all oma asju edasi ajada. Kuid minu arwates tuleks küsimust waadata ka sisulisest küljest ja tuleks panna küsimus nii: — kas on kultuurile usuõpetus kasulik, wõi ei.

Usuõpetus koolides sel kujul, nagu teda õpetatakse, jaguneb harilikult kolme suuremasse jakku. Kõigepealt piiblllood. Sel kujul, nagu neid lugusid siamaani on käsitatud ja see arwatawasti reformeeritud usuõpetuses edasi saab kestma, jääwad piiblllood ikka selle materjaali juurde, mis piibel on edasi andnud. Ajalugu, mis piibli läbi määratu suureks on tehtud, jätab lastesse ja ka pärastistesse inimestesse sedawõrd suure mulje, nagu oleks see wäike ajalugu, mis kuskil Palestiinas sündis, nii suure tähtsusega, et kõik inimesesugu peab sellest toidetama. See kõik wõib sattuda väga hästi ajalosse, ilma asjale enesele kuidagi wiisi halbtust toomata.

Teine küsimus on see, kui palju on seotud piibllilooaga moraal? Harilikult wõetakse ju niisugused tükid wälja, mis moraalil käsitawad. Igas tunnis, olgu õppeaine missugune tahes, puutub kokku moraaliküsimusega ja piibllilugu ei paku eriti moraalioõpetust. Niisama wõib ka kirikuloo kohta öelda, mis wõib jääda ajaloo käsitada ja mitte sugugi usuõpetuse tundide. Kuid kõige suurem asi, mille vastu tuleb waielda, on kolmas usuõpetuse osa — katekismus. Ma waatan selle aine peale täiesti kui mitte üksinda mittekasuliku aine peale, waid kui täitsa kahjuliku aine peale, mis inimese mõistuse arenemise kinni paneb ja teda ühes teiste usuõpetuse ainetega kui wälimise kooriga kinni katab ja millele laps mitte mingisugust sisu ei oska anda. Kõik need kolm usuõpetuse osa peawad ka oluli-

selt jääma reformeeritud usuõpetuse alale ja sellepärast ei lähe endine usuõpetus, mis siamaani on antud, palju lahku sellest reformeeritud usuõpetusest. On wale, kui arwatakse, et ma ehk ise usu, kui niisuguse wastane olen. Ma saan väga hästi usulistest tarwidustest aru, kuid usuõpetus ja usu tarwe on kaks vastuoksalist asja, koguni wõiks see mõte õige olla, et usk ja usuõpetus wõiwad teine teisele täiesti wastandid olla. Usk seisab tundmustest, kuna usuõpetus kujutlustest ja piltidest mis, wõib olla, küll kannawad mõnikord tundmuse kaasa, mis aga siiski just lapse ja ka üldse inimese intellektuaalse arenemise wastased on. Kujutlused ja pildid, mis lapsele noores eas sisse istutatakse, need assotsiatsioonid kestawad terwe eluaja edasi. Kui usuõpetuse andmine tugew on, saawad teised, nimelt teaduslikud ained, mis usuõpetusega kuidagi wiisi ühenduses on, wale käsituse, sest need seletused, mis usuõpetus annab, lähewad tihti risti lahku sellega, mis loodusõpetus ette toob, ja kui seal siis kuidagi wiisi paikamisi ja silumisi ette tuleb, siis on see kunstlikult tehtud ja see ainult istutab kahtlust ja wõib pedagoogiliselt halwasti mõjuda. Usuõpetust seotakse harilikult moraaliga, ja katekismus kui ka piibllilood lähewad selle peale wälja, et kuidagi wiisi moraalil lastesse istutada ja alati kaewatakse selle üle, et kui usuõpetus koolist ära jääb, sellega siis ka moraal langeb ja inimesed täiesti metslasteks saawad. Kuid see on minu arwates täiesti wäärwaade. Ei ole kaugeltki õige, et moraal iseenesest oleks usuõpetuses plaanikindel. Moraal on juhuslikult ära jaotatud üksikute alade wahel ja teda ei ole seal palju rohkem kui kõigis teistes ainetes. Seda moraalilist osa, mis pedagoogiliselt mõju wõib awaldada, ei saa mitte õpetada ainult õpetusega, waid moraalil mõju on siis palju suurem, kui seda eeskujuga näidatakse. Eeskujul on palju suurem tagajärg moraalile, kui õpetamisel. Koguni wõib öelda, et usuõpetuse andmisel on ebamoraalne mõju ja nimelt selles mõttes, et usuõpetuses õpetatakse alati seda, et inimene on wõimetu, ta peab kõrgemate wõimude alla ennast painutama; õpetatakse et inimese mõistus on piiratud, ta ei wõi looduse saladustesse tungida ja peab sellepärast alandlik olema, ühe sõnaga — isik on täiesti null. Katsutakse moraalselt inimese wõime-

tust alla kriipsutada, kuna Jumal ja kõrgemad olewused need on, kes kõik teawad ja kõik teewad. Need on ained, mis iseäralikult ebamoraalselt laste peale mõjuwad. Tuleb tihti aineid käsitada, kus wastolu teaduse ja usuõpetuse wahel on, mis igalühel teada on ja mis lapse peale iseäranis halwast mõjub. Eriti halwast on see, et usuõpetus just neid küsimusi ja asju eitab, mis teaduses tingimata seletust tarwitawad ja seletust on leidnud. Usuõpetuse motiiv, et meie paljud asju ialgi teada ei saa, takistab teaduse arenemist ja huwi teaduse vastu. Niisuguse usuõpetuse kaudu ei kaswatata mitte usulist tunnet, waid see on ennemi laste ärawõrgutamise teatud usu wõi konfessiooni poole, olgu see siis lutheriusu, kreeka-õigeusu wõi juudiusu poole. Usulaad ripub wanemate omast ära ja ka õpetajate usust ja laps peab selle üksiku radades käima, kuna tal oma usu leidmiseks ei ole mingisugust kriitilist waimu. See on kõige suurem kahju, mida need, kes usuõpetust kaitsewad, teewad ja ütlewad selle juures, et rahwas seda tahab. Siin toodi lõpmata palju näiteid ette, kus kogodusliikmed kokku tulewad ja suure hulga allkirjadega kirja saadawad, kus soowitakse, et usuõpetus koolides tingimata alale jääks. Niisuguseid tahtmisi ja allkirju wõib ju koguda lõpmatu palju. Kui harilikult usklikud inimesed kokku tulewad, selle põhjewa küsimuse puhul, siis on nad alati walmis niisugust waadet toetama, kuid teine küsimus on see, kui palju neil üldse niisuguste tähtsate küsimuste üle otsustada on. Need allkirjade kogud iseenesest ei ütla palju, ei ütla mitte midagi. Kas siin ei tuleks mitte küsida ka seda, kas lapsi kaswatatakse ja üldse kultuuri arendatakse lastewanemate jaoks wõi kultuuri jaoks? On arusaadaw, et lapsed peawad kaswatatud saama kultuuri jaoks ja mitte igawesti käima sedasama rada, mis nende wanemad ja need, kes alla on kirjutanud. Kultuurilisest seisukohast ei tule seda küsimust otsustada mitte nii, kuidas rahwa enamus tahab, waid tuleb rehkendada teistsuguse kriteeriumiga. Just kultuuri küsimustes läheb rahwa enamus tihti lahku wähemusega, kes kultuuri ja demokraatia mõtet kannab, ja wõib isegi selle wastaseks saada. Sellepärast on tihti rahwahääletamine andnud niisuguseid tagajärgi, mis kultuurile wähe kohased on. Kui pannakse

usuõpetuse alalejätmise küsimus rahwahääletamisele siis wõib kindel olla, et rahwas selle jaatawalt otsustab, sellepärast, et need, kes osa wõtawad, enamasti wanemad inimesed on, kel otsekohe usuküsimus hingeliseks küsimuseks on saanud ja kes sedasama rada tahawad kultuurile anda, kuna need, kes usuõpetuse vastu hääletawad, ükskõiksed on. Niisuguse hääletamise tagajärge wõib ette näha. Kuid ma toaksin ka wõrdluse mõne teise asja kohta. Wõib ju sedasama öelda koolisunduse kohta. Maal, kus kooliseadus weel maksew ei ole, kus ei teata, kuiwõrd raske on koolisundust täita ja kui palju seal selle läbi wanemad ainelist kahju saawad jne., seal maal wõib rahwahääletamine koolisunduse kohta niikaugele minna, et kooli üldse eitatakse. Wõib kindel olla, et wallad, mis kuski metsa taga asuwad, wõiwad koolisunduse vastu hääletada. Niisugustes kultuurilistes küsimustes ei saa mitte rahwa enamus otsustada, waid riik peab seda ise tegema. Näiteks algebras ei lähe meie rahwast mõne algebrawormeli kohta küsima, kas see on õige wõi mitte. Teine asi on poliitilistes küsimustes, kus rahwaenamuse soowid mõõduandwad olgu. Kui rahwale kindlaks teha wahe reformeeritud ja wana usuõpetuse wahel, siis wõite kindlad olla, et wana usuõpetus rohkem hääli saab, kui see reformeeritud usuõpetus, mis kord läbi wiia tahtakse. See seisukoht, et riik peab rahwale järele minema hariduse, kultuuri küsimustes, see seisukoht, et riik ei tohi oma poolt initsiatiivi selles suhtes oma peale wõtta, ei ole igatahes mitte õige. Miks ei tohi riik kultuuri alal wagusid ajada. teades, et tulewikus seda õigeks mõistetakse. See on minu arwates täiesti passiwne seisukoht kultuuri asjus, mida härra Kann seletas, et tuleb ära oodata. kunni rahwas usuõpetuse tarwe ära kaob. Riik peab siin wähele tulema ja seda pahet kõrwaldama ja mitte usuõpetust loomuliku kõdunemise hooleks jätma. Mis tähendab see küsimus, et usuõpetus tahtakse koolile sunduslikuks teha, kuid mitte kõigile? See ettepanek kõlab nii, et kui tahtakse just usuõpetust koolile sunduslikuks teha, siis tahtakse usulistele wahedele wõimalust anda oma usulahu eest propagandat teha laste seas ja riik peab selleks kaasa aitama? Usuteendrid saaksid oma mõjuga lapsi oma eriusu poole pöörda. Sisuliselt on usuõpetus teistsu-

gune aine, kui kõik teised ained. Kui aga usuõpetuse kooli jätame, siis võib kogu üldeld, et sellega wanemate pimedus nuheldakse laste kätte. Ning riik peab veel selleks abi andma? Ei tuleks mitte pöörata nende kirikukoguduste liikmete poole, kes kultuurilistes küsimustes kuigi palju ei taha kaasa rääkida. Kui aga kultuuritegelaste poole pöörata, siis saame hoopis teistsuguse ülewaate. Kooliõpetajate kongressil leiate tehtud olewat teistsugused otsused: õpetajate kongressi otsus suwel ja õpetajate päewa otsus detsembrikuul oli niisugune, et usuõpetus tuleb ka wabatahtliku ainena kõrwale jätta. See on kooliõpetajate waade. Mis sellesse puutub, et uskudeõpetuse asemele ilmawaateõpetus panna, siis on minu arwates see täiesti ebakohane õppeaine algkoolis. Selle sisuks härra Ernitsi seletuste järele oleksid waated psühholoogiast, loogikast, filosoofiast, usuõpetusest jne. ainetest, mis keskkooli kõrgemate wõi isegi ülikooli ainete hulka kuuluwad. Nagu härra Ernits seletas, usuõpetuse all võib sel korral mõista uskudeõpetust, see on igast usust võib kõige huwitawamat lastele ette tuua. Kuid mis asi on huwitaw, mis mitte, on wäga subjektiivne küsimus, see võib isegi täiesti absurdiks muutuda. Mis on muhamedi usus kõige huwitawam? Niisugust õppekawa ei oska keegi kokku seada, missugune asi on igas usus kõige huwitawam? Igatahes selle seaduse wastuwõtmisega, et usuõpetus koolist wälja jääks, astuksime kultuuris suure sammu edasi, juba sellepärast, et usuõpetus on siia ajani alati poliitiliselt pimestawalt rahwa peale mõjunud. Usuõpetus on tagurlaste õhkkonnaga alati seotud olnud, tema on see paha traditsioon, mis meie asjata kaasa peame wedama ja sellepärast tuleks usuõpetus wälja heita. Kui ka tuleb sellega rehkendada, et suured hulgad selle wastu on, siis võib ja peab kultuuri nimel ka rahwaenamuse wastu julgema minna.

J. Lattik (krst.): Wäga austatud rahwasaadikud! Kui seadustel üldse selgroogu on, nagu meie seda nimetada armastame, siis ei ole ka awalikkude algkoolide seadus ilma selgroota. Käesolew paragrahw on wist selle seaduse kawakindel selgroog. See paragrahw on põhimõttelik ja siin lähewad meie teed ja põhimõtted lahku. Ühed meist soowiwad,

et meie kool peaks olema waba iga-sugusest usulisest õpetusest, teised kaitsewad seisukohta, et meie koolis peame ristiusu kultuurile luba andma sisse jääda. Sellest küsimusest ei ole ükski rahwas mööda pääsenud ja see küsimus kerkib alati pöördeagadel ja suuritel rewolutsiooni päewadel ülesse. Wäga loomulik ja arusaadaw, et see küsimus ka meil meeli kihama paneb ja inimesi kahele arwamisele jagab, ühed on poolt ja teised on wastu. Mis ühele armas, see ei ole teisele mitte armas. Kuidas see wõitlus teistes maades lõppenud on, sellest oli mul au juba l lugemisel kõnelda. Täna katsumsin ma lühidalt selle peale wastata, kuidas see küsimus meil tuleks lahendada. See küsimus oleks kõige otstarbekohasem lahendada nii kuidas meie oma rahwa haridusele ja edenemisele kõige rohkem kasu saame. Siin on olemas neli wõimalust wõi neli teed, kuidas seda küsimust on üldse käsitatud. Ka meie peame neid tingimata käima. Kõige lihtsam tee on käsk, et usuõpetust koolist wälja heita, see on kõige radikaalsem. Teine on see, mida mujal ja ka meil on soowitatud: usuõpetus tuleb koolides interkonfessionaalseks teha, see tähendab uskudewahelist usku, kus teatawaid konfessioone ei ole ära öeldud, waid kus inimesele üldse kõiki konfessioone õpetatakse. Kolmas kannaks pealkirja: uskuõpetus, mis hariduskommissjoni poolt on ülesse wõetud. Seal seletatakse teaduslikult ära, kuidas üks wõi teine usk on ilmas edenenud, kujunenud. Neljanda wõimalusena on ette toodud, et meie jätame usuõpetuse wabatahtliku õppeainena, nii et ta koolis kooliõpetajatele ja õppijatele oleks waba ja koolile oleks sunduslik, et see sinna samal kujul sundusliku õppeainena jääks nagu senni endises Wene riigis oli, ei hakka ükski meist kaitsema. Ma lähen nüüd esimese wõimaluse juurde, see on — kõige radikaalsema juurde, mis usuõpetuse koolist wäljaheitmist nõuab. Selle küsimuse lahendamine sellel teel näikse kõige kergem ja kõige lihtsam olewat. Jätame usuõpetuse andmise nende lastewanemate, usuliste seltside ja kiriklikkude organisatsioonide hooleks, kes sellest huwitatud on, et nad seda nii wõiwad seada, nagu ta neile armas on, kuna riigikoolidel, kui niisugustel, sellega midagi tegemist ei oleks; üht wõi teist konfessiooni ei tarwi ta toetada. Selle

ettepaneku poolt on ette toodud, et meil on hulk uskusi ja konfessioone ja kui nendele kõikidele koolis waba tööpõld ja waba wõimalus lubada, siis tulewad sinna õigeusulised, protestandid, katoliiklased jne. hakkawad seal waidlema oma usu dogmade üle, lõhuwad nõnda öelda laste rindu ja saadawad niiviisi inimesi koolist välja, kes õppinud üksteist wihkama ja usuliselt üksteisest lugu ei pea. Nii õiged kui nende wastuwaidlused ka näitawad olewat, on nad siiski ühekülgsed. Esiteks ei ole meil meie kodumaal mitte nii palju uskusi olemas. Jutt wõib olla kahest see on õigeusust ja protestantismist. (W a h e l h ü ü e: H ü p p a j a d.) See on just see halbtus, et kui usuõpetus nii halwasti on korraldatud, et selle läbi ka hüppajad tulewad. Tõde seisab just selles, et lahkusulased sagedasti eitawad usuõpetust kultuuri seisukohalt; neil on isesugune waade ka poliitilise elu peale. On niisuguseid lahkusulisi olemas, kes nõuawad ristiusu kultuuri koolist väljaheitmist ja seletawad, et ei ole tarwis lapsi üldse kooli saata. Mis puutub muhamedi ususse, siis ma eestlasi muhamediusulisi ei tunne, olgugi et wast mõnele mõni koht koraanist meeldib. Ega see ei tähenda weel, et peab muhamedi usku olema. Oletame, et meil on hulk uskusi olemas; meil on protestandid, õigeusulised, adventistid, baptistid, meil on olemas muhamediusulised juudid. Lugupeetud rahwasaadikud! Kui meie usuõpetuse väljaheitmise poolt oleme, siis meie satume kõige raskemas seisukorda. Kool annab kontrolli lapse kõige sügawama hingeelu üle oma käest ära, lapse üle, keda ta õieti kaswatada tahab, keda ta tahab luua isikuks, üksuseks, kes riigile wõiks olla aluspinnaks ja toeks ja keda usaldada wõib. Laps jäetakse ainu üksi kodu hooleks. See on kõige kardetawam seisukoht. Kui meie sellele seisukohale asume, et usuõpetusel ei tohi õigust olla koolis, siis anname kooli käest kontrolli ja ülewaate ära kodu kätte, kus wõib olla kõik püütakse maha lõhkuda ja katki rebida, mis koolis on õpetatud. Seal wõib niisugune õnnetus juhtuda, nagu üks rahwaeasitaja on seletanud, et ilm olla miljonite aastate eest loodud, kuna aga usuõpetus seletawat, et ilm 6000 aasta eest loodud. Mina, kui usuteadlane, ei ole seda weel kuskil koolis kuulnud, waid väljaspool kooli wõib seda kuulda. See teeb rasket kahju, see on tõsine küsimus.

Kui Saksa sotsiaaldemokraadid leplikule seisukohale on asunud, siis on see just nende pedagoogika teene, et nad ei taha anda usuelu edenemist ja hingeharimist harimata kätte, mis üks suur eriala on. Ka ükski teist ei taha anda oma lapsi üksikute emade kätte, kellel haridus selleks puudub, waid nad tahawad ka haridust sellel alal. Kool peab hariduse üle kontrolli pidama, siis wõib kool ainult kaswatada inimesi, kellel kindel ilmawaade on, inimesi kaswatada, kes riigile ja oma kodule kasulikud wõiwad olla. Ameerika koolides on see tuleproow sellel alal läbi tehtud. Ameerikas on riigielu kirikust täiesti lahku läinud, ka kool ja usuõpetus on olnud lahutatud. Seal jäeti usuõpetus täiesti nende kätte, kes sellest huwitatud olid. Mis oli selle tagajärg? Ameerikas on tõepoolest palju uskusi. Need läksid alguses isekeskis tülili. Wiimaks leiti ühine pind, kuidas koolielu korraldama hakata ja seal aga õpetati intensiivselt usuõpetust ja ka teisi õppeaineid, nii et praegu Ameerika kooliwalitsus nõnda kaugele on jõudnud, et pedagoogilistes ajakirjades on nõudma hakatud, et tarwis oleks piibililugu ka riigikoolide õppekawas sisse wõtta, et häid eeskujusi leida. Selle tagajärg on, et kristlikud koolid seisawad selle wastu, et usuõpetus riigikoolidesse asuks. Ärge arwake, lugupeetud rahwasaadikud, et mina alati seda seisukohta kaitsen, et ristiusu õpetust koolis peab andma, ma tean wäga hästi, kui protestandi usu eest wõitleja, et on teesid ja wõimalusi ka väljaspool kooli lapsi ristiusule kaswatada. Kirik on ju üleilmiline organisatsioon ja wõib raske alguse jaoks toetust teistelt saada. Nii on lubanud Ameerika protestandiusulised praegugi aineliselt toetada meie lahutatuid koolimajasid ja kirikuid. Kui ma siin aga kaitsen praegu ristiusku meie rahwakoolis, siis kaitsen mina loomuliku arenemise käiku ja edenemise teed. Mina ei usu, et meie rahwa hingeelu, kus 400 aastat usuline kaswatus on kestnud, niisugust üleminekut välja kannatab. Ma ei leia mitte, et see õige oleks, meie rahwa arusaamisele niisugusel teel wastu astuda ja seda täiesti eitada. Ma leian, et meie rahwa hingeelu edenemine samm samult oma teed käib ja nõuab priiust, et tema usuline kaswatus oleks koolis kaitsitud neile, kes seda tahawad. Wõimatu on nõuda, et meie peame andma usulise kaswatuse väljaspool kooli ühe inimese

kätte, kes kõiki kohustusi riigi vastu täidab, kelle mees võib olla lahingus langenud, kellel muud ei ole, kui puudus; selle kätte peame andma veel hoolitsemise laste usulise kasvatuse eest. Teie ei saa mitte salata, et just kõige jõuetumate ja nõrgemate rahwakihtide hulgas palju usulist huwi on ja neilt ei tohi võtta ristiisu haridust.

Järgmine samm, mida koolis on soovitatud usuõpetuse alal, see on, et olgu waba usuõpetus, kõigis konfessioonides. Ärgu olgu õigeusu, protestandi ega katoliku usu tunnustajaid. See nõudmine on Saksamaal kaua kaalumise all olnud, sest seal on wana wiha ja wõitlus kahe suure usu rühma wahel, protestandi ja katoliku usu wahel. Neid lahinguid on seal kõwasti löödud, aga ometi on jõutud otsusele, et niisugust nõuet üles seada ei saa, sest ei ole inimesi, kelle hingesse mahuwad kõik usud. Konfessioonid ei ole tekkinud mitte teatawa jonniga wõi wiha pärast, waid neil on oma pikk arenemise tee olnud. Nad on sagedasti ühenduses olnud loodusega, ümbrusega, kliimaga, mererandadega ja ka rahwa hingeelu omadustega. Meie eestlaste juures näib protestantism hoopis teist moodi wälja, kui Rootsimaal. Ma olen näinud seal niisuguseid jumalateenistuse kombeid ja wiisisid, millest raske oli aru saada. Iga rahwa juures näeb teatud usk teistwiisi wälja, sest iga rahwas annab midagi enesest oma usulise ilma sisse. Teie ei wõi ühtegi inimest nimetada, kes wõiks öelda, et tema nii hästi protestandi kui katoliku usu mõttest aru saab. Seda meie ei saa, waid see on arenemise ja inimese hinge aastasadade wältusel wõrsunud kasvatamise wili.

Kolmas samm, mida on kästnud meie kawasse üles võtta, on et koolis tuleb käsile võtta uskudeõpetus. See tähendab, tuleb lapsele ära näidata, et ristiisu tuum on niisugune, muhamedi usu oma niisugune, Konfutsiuse oma seesugune, tuleb ära seletada nende arusaamise wahe jumalikust ehk kõrgemast olewusest. Lugupeetud rahwasaadikud! Niisugust kirjut uskude panoraamat algkooli programmi üles võtta ja laste silmade eest lasta mööda minna on wõimatu. Meist on iga üks usuliste küsimustega tegemist teinud, probleemid lahendanud; ei ole ühtegi meist olemas, kes ise oma hinges ei ole kaalunud kõiki neid küsimusi ja

ühed on jõudnud ateismi, teised Kristuse risti juurde. Üks on seal tõtt leidnud, teine teises kohas. Aga meie teame wäga hästi, et meie oleme sinna maale pika arenemise tee tagajärjel jõudnud. Mitte mingil tingimisel ei wõi lapsele kirjut uskude panoraamat ette seada ja öelda, et wali sina, professor, omale siin kõige parem usk wälja. Laps otsib tingimata niisuguse usu wälja, kes kõige wähem töö tegemist sunnib, ta tahaks ehk budda usu munk olla, mitte midagi teha, õige wähe ka süüa ja tööd põlata. Uskudeõpetus on ja jääb puhasteaduslikuks tööks. Seda kantakse ülikoolides ette inimestele, kellel ülewaade on uskude ja ilmawaadete üle. Seda algkooli programmi võtta ei saaks mingil tingimisel. Kui seda siiski kooli programmi võtta tahetakse, siis tehtagu seda kõrgemates klassides, kus lastel teataw edenemise järk läbi on wõetud. Siis võib niisugust uskudeõpetust paaris klassis läbi võtta, mingil tingimisel aga alumistes klassides wõi algkoolis. Minu arwamine on, et usuõpetus olgu meie koolides sunduslik aine kooliõpilastele, kui ka kooliõpetajatele. — See on neljas samm, millest jutt on olnud. See wastab meie rahwa suurema enamuse tahtmisele. Kui siin minu auwäärt eelkõneleja rahwahääletamise alal nii eitawale seisukohale asus ja toonitas, et rahwas ei tohi praegu kaasa rääkida kultuurküsimumustes, siis arwan ma, on see walus löök meile endile, sest lugupeetud rahwasaadikud, meie kõik oleme siin rahwahääletamise tagajärjel koos ja kas meie seda tahtmist siis tõesti nulliks peame. Miks ei peaks seda meie tähele panema, kui rahwas ise seda nõuab, uskuge mind, lugupeetud rahwasaadikud, mitte üksi kõige tagurli-semate ja mahajäänud kihtide hulgas ei leia teie neid, kes kaitsewad seda wabadust, et ristiisu kultuur oleks ja jääks, waid teie leiate neid rohkem arenenute ja haritute hulgas küllalt. Kes Eesti rahwaga lähemalt kokku puutub, see teab, et ta on usuline rahwas, laulja rahwas. kunstimaitseline rahwas, seda tunnustab igaüks ja neid tundmisi ei tohi meie mitte eitada, waid peame neile wastu minema. Mul oli hiljuti juhus näha Tartu „Wanemuises“ suurel koosolekul, et mina üksi ei wõidelnud usuliste küsimuste eest, waid mitu kõrgema haridusega isikut pealtkuulajate hulgas läksid waidlema usuprobleemide üle, ja huwi-

taw oli näha, et neid asi tõesti huwitas. Seal wõtsid sõna inimesed, kes on palju lugenud, wõidelnud, õiget teed ja tõtt otsinud. Usul on rahwaelus suur wõim. usk on olemas. Teadus on kindlaks teinud, et ei ole olemas uskmata rahwast. waid on uskmata inimesi olemas. Meie ees seisab suur küsimus: kas tahame, et Eesti rahwas tema usuelu, tema arenemine ja edenemine jõudsasti edusamme teeks, wõi kas meie tahame terwet meie rahwa hingelist haridust ja edenemist usaldada harimata kättesse, kes ainult kahju wõiwad teha, kes meie riigi ja ühiskondliku elu aluseid õõnestaksid. Kui kool siin niisuguse õiguse käest annab usulise hariduse üle, siis satuks ka see nii tähtis haridusala, kui seda on usuõpetus. kahjulikkusesse oludesse. Teie wõite ehk minule küsimuse ette panna. kuidas ma koolikontrolli usuõpetuses enesele tegelikus elus ette kujutan. Huwitaw oli mõne päewa eest ajalehes kirjatükki lugeda, kus usuõpetuse üle meie koolides kirjutati. Kirjatüki autor ei eitanud, et usk meie rahwa elus ja rahwaste elus üldse väga tähtis faktor on ja et seda otstarbekohaselt waja on korraldada. Lõpuks jõudis autor otsusele, et meie usuõpetust sellepärast kooli lasta ei wõi, et siis tingimata kirik sinna tuleks seda ainet rewideerima ja meie terwe haridus on selle wastu sihitud, et seda hädaohtu ära hoida meie koolidest. See olla kõige suurem hädaoht ja just selle peale juhtis ka eelkõneleja rahwasaadik tähelpanu. Ta ütles ühtlasi, et usk kõige suurem pimestaja on olnud ajaloo jooksul.

Lugupeetud rahwasaadikud! Nõnda wiisi ajalugu hinnata on wõõriti tegu. Ajalugu on just näidanud, et reformatsiooni päewadel usk suurtele hulkadele teaduse on päästnud. Just need ajad on olnud kõige usuwaesemad, kus usk teadusele tõkkeid on teinud. Reformatsioonid on just teed rajanud rewolutsioonidele wabastades teadust ja waba waimu. See on ajalooline fakt, mida usuwastased silmast lasta ei tohi ja mille juures nende ettekujutatud alus wastuwaidlemiseks tingimata kaduma peab. (E. Asson, sd.: Rewolutsioonid on usule tarwilikud olnud.) Teie, preili ajaloolane, peate tõeks tunnistama, et tänasel päewal ei leidu teadusmeest, kes seda ajalootõtt eitanud. (J. Temant, maal.: Iga kord ei ole kaks kord kaks

neli.) Mis motiwide pärast rewolutsioon tarwilik on olnud, seda siin seletada pole praegu aeg ega koht, kuid ma pean ütleva, et usu reformatsioon väga tarwilik on olnud. Kui Teie ikkagi tõendada tahate, et usk teadust wangis on hoidnud, siis on see täiesti subjektiivne arwamine ja ajaloo walesti hindamine. Mis sellesse puutub, et usk ja teadus teine teisega wäikselt läbi ei saa, siis on see igal ühel mõtlejal inimesel juba enam-wähem arusaadaw. Nemed on kaks täiesti isesugust inimest hariwat wõimu. Üks harib inimese mõtet ja mõtlemise wiisi, tema mõistust, teine arendab tema hinge, teda püüdes ligemale wiia igawestele kõrgetele tõdedele. Kuid sellepärast ei tarwitse need kaks wõimu sugugi mitte üksteisega wõitluses seista, waid õigesti haritud rinda mahuwad usk ja teadus sõbralikult kokku; neil wõib mõlemil seal oma koht olla. Õiguslikust seisukohast, teaduslikust seisukohast ja meie rahwa hingeliste wiide seisukohast wõiks meil wastuwõetaw olla ja peaks wastuwõetaw olema niisugune ettepanek, mida mina esimesel lugemisel tegin, et meie koolides olgu usuõpetus sunduslik õppeaine õpilastele ja kooliõpetajatele waba.

Tegelikult kujutan ma enesele asja nõnda ette. Tihti on selle peale tähelpanu juhitud, et sarnane asi koolides lõhesid ja tülisid sünnitada wõib, et iseäranis usuõpetuse tunniandjate küsimus palju raskusi teeb. Ma saan sest aru, kui tegelik kooliõpetaja tunnen ja mõistan kõike seda hinnata, kuid siiski wõin ma öelda, et need wäikese tähtsusega raskused on. Ma kujutan omale ette, et usuõpetuse tunnis, — ma mõistan usuõpetuse all täiesti reformeeritud usuõpetust, nagu selle kawa meil peagi trükist ilmumas ka praeguse ülemineku ajajärgu jaoks, — ma kujutan enesele ette, et usuõpetust annab ainult see, kellel sellekohane eelharidus ja kes wastawad kursused lõpetanud ja kellel kooliõpetaja küpsustunnistus ette näidata ja õpetatakse usuõpetust neile lastele, kelle wanemad seda tahawad.

See nõndanimetatud kontrolli küsimus usuõpetuse juures, millest kardetakse, et sellega jällegi see wihatud ja põlatud waimulik kooli sisse ronib, tahab ju ka täielikku reformeerimist. Ma ei kujuta enesele ette, et usuõpetuse sennine rewideerimine oleks olnud korras. Usu-

õpetuse rewideerimist ei tuleks mitte igakord kohaliku õpetaja kätte usaldada. See on meil senni väga suur wiga olnud. Waimulik võib kui kirikuõpetaja täiesti oma kutsele wastaw isik olla, kuid selle juures ei tarwitse sugugi olla pedagoog. Sarnane kontroll võib koolis küll surwet awaldada ja usuõpetust selle sõna tõsisel mõttes hoopis häwitada. Usuõpetust võiks kontroleerida teoloog-pedagoog puhtteaduslikust seisukohast, isik, kes selleks on walitud ja kellel sugugi mingisugust õigust ei oleks kooliõpetajaid lahti lasta või ära ajada. See isik peab tingimata põhjalikult usuõpetuses kodus olema teaduslikult, kui ka hingeliselt. Selleks peab walitama teatud isik, sest nagu ma kord ütlesin, võib õpetaja koguduses küll väga hea hingekarjane olla, kuid usuõpetuse kontroleerijaks ei kõlba ta. Nõnda võib teatud wahekord loodud saada ilmaliku ja waimliku wõimu wahel meie koolis, ilma et kumbagil tarwis tülitseks oleks. Lugupeetud rahwasaadikud. Ma tuletan Teile weel kord meelde, et teie loote rahwakooli siin ja teil on õigus sinna nurgakiwiks panna neid hingelisi omadusi, mis meie rahwal olemas ja selle peale tahate teie ehitada rahwakooli wabal laialisel alusel, kõikide nende aluste peale, mis on omased üldisele kultuurile, mida see rasketel wõitlustel teie kätte on saanud, mitmetest eksistustest läbi sammudes.

Kuid meie rahwa isiklikku hinge ei tohi teie selle juures ometi välja heita, waid sellel hingel peab seal alati asukoht olema. Meie kirik, kui ta tahab elujõuline olla, loob ennast ümber rahwakirikuks. Siis ei või usuelu sisemise jõu kaswamist ükski seadusandlik asutus takistada ega või temast, kui tähtsusetat tegurist mööda minna. Lahkumine rahwa ja kiriku wahel on wõrdlemata halb nähtus ja edaspidi peame meie seda igal tingimisel ära hoida katsuma. On loodud rahwakool ja rahwakirik, siis kaob waen nende wahelt. Usuküsimuses tuleb igale ühele wabadus jätta, õpetades seda ainult neile, kes seda soowiwad. Kontroll selle usuõpetuse üle tuleb jätta niisuguse inimese kätte, keda meie usaldame.

Need on need mõtted, mida mina selle ülitähtsa paragrahwi juures tahtsin ette tuua ja näidata seda teed, mida meie oma rahwa hariduslikku ja hingelist edenemist silmas pidades usuõpetuse küsimuse juures peaksime käima. Ma

kordan weel oma ettepanekut, mida ma juba esimesel lugemisel tegin: usuõpetus meie koolides olgu waba õppeaine õpilastele ja kooliõpetajatele — sunduslik aga koolile. (Parem alpool kiidudawaldus.)

M. Martna (sd.): Austatud rahwasaadikud! Meil on usuõpetuse küsimusega väike wiperus juhtunud. Me peame seaduse teisel lugemisel selle asja üle teist korda waidlema. Nagu teie teate, wõttis Asutaw Kogu seaduse teise paragrahwi läbirääkimise juures juba otsuse wastu, et meie uus rahwakool ilma usuõpetuseta kool peab olema. Juba seekord öeldi erakondade poolt peaasjalikult ära, mis asja poolt ja mis selle wastu öelda oli. Kuid selle paragrahwi juures tõid usuõpetuse sõbrad küsimuse uuesti esile.

Mina ei puuduta teist korda arutamist ühel ja selsamal lugemisel sellepärast, nagu oleksin mina ja minu parteisõbrad teisekordse arutamise wastu, olgugi, et see täitsa ilmaaegu Asutawa Kogu aega wiidab. Meie ei ole selle wastu, sest meil ei ole ju tuhandetki osa nendest wõimalustest oma seisukoha kasuks rääkida, mis usuõpetuse sõpradel kirikute kantslites, palwemajades, koolimajades jne. on. Meie tarwitame siis heameelega uuesti seda wõimalust, et siin weel kord selles küsimuses sõna wõtta. Mina omalt poolt ei hakka siin mitte parteilist kihutustööd tegema, waid ma tahan asja juurde jääda ja enam teie seisukohta walgustada, austatud usuõpetuse sõbrad.

Sotsiaaldemokraatia on usu wastu eitawa seisukoha wõtnud, see on — meie ei või kristlikku usuõpetust, ega ka mingit muud usuõpetust niisuguseks asjaks pidada, mis kooli õppeainete seas ruumi võiks leida. Selle juures ei mõtlegi meie seda salata, et uskudel ja kirikutel inimesoo edenemise ajaloos määratu suur osa on olnud. Kahtlemata on need tähtsad küllalt, et me endid nendega kui ajaloo faktoritega peame tutwustama ja meie ei mõtle midagi head ära salata, mis nad on toonud. Aga ärgu oodatagu, et sellejuures halba mitte halvaks ei peaks nimetama.

Asja ajalooline külg ei puutu aga siia. See ei ole usuõpetuse asi, waid see on ajalooõpetuse asi. Mida parem ajaloo õpetaja on, seda paremine ta seda asja

õppijatele ette maalib. Usumeeste hooleks meie ajalooõpetust usaldada ei julge.

Usuõpetus, nagu teie seda kooli soovite, on tuttav salmide ja reeglite päheõppimine, nagu teie usutargad nad katekismustesse ja nende sarnastesse kirjadesse üles on pannud. Kes need salmid hästi pähe õpib ja usuõpetajale „sorinal“ peast ette loeb, see on teil usklik ja saab usuõpetaja käest hea numbri, tema eksam on hea.

Teie ütlete, et teie sellega woorust, südameheadust kaswatate. Woorusest, südameheadusest, tõsisest wagadusest ewangeeliumi eneseärasalgamise, ligemisearmastuse mõttest peame ka meie suurt lugu. Teie tee selle wagaduse kättesaamiseks on aga ekslik tee. Aga kui see ekslik tee meid sihile wiiks, siis — wõib olla — lepiksimemeiegi sellega. Aga see ei wii ju sihile. Selleks olete teie ise oma elu ja tegudega hoiatawaks tunnistuseks. Hoolimata sellest ei mõtle meie teile mitte takistusi teha äratallatud eksiradadel edasi sõtkumiseks. Kuid kooli ei taha meie eksiradade tallermaaks edasi olla lasta. Kool peab noorsoo silmi walgustama, ta peab ülesehitawaid teadmisi andma. Sellepärast ütleme meie: usk on eraasi!

Iga inimene wõib nii wõi teisiti uskuda, wõi mitte uskuda; inimesed wõiwad oma usule elada kuidas nad tahawad — teadagi seaduste piirides. Aga usk ei tohi riigi ega kogukonna asjaks saada. Sellepärast nõuame meie riigi ja kiriku lahutamist ja kiriku ja kooli lahutamist. Riik seisku kirikust ja kirik koolist eemal. Igaüks elagu oma enese ülesannetele.

Esimese läbirääkimise ajal püüdsin ma näidata, kuidas usuõpetus teadustega kokku põrkab ja missugused soowimata kaswatuslikult halwad tagajärjed sellel olema peawad, kui õpilaste meeled ja waateselgus sedawiisi segi wisatakse. Täna tahan ma seda näidata püüda, kuidas sel teel wooruse, südameheaduse ja inimsuse wagaduse kättesaamine wõimatu on.

Ma wõin ju ilma teie sapiliste wahelühüeteta teada, et teie mind selles tähtsas asjas ei usuks. Ettewaatlilikult ei tule ma siis mitte oma enese tarkusega, waid lasen kõigepealt Heinrich Pestalozzi asjast kõneleda. Pestalozzi oli shweitslane, härra Temant. Selle shweitslase

nimi jääb weel kauaks elama, kuna meie omad, härra Temant, peagi ununewad... Pestalozzi hindas usklikku hinge, woorust, inimlikku wagadust väga kõrgelt. Tema oli tõsine usklik ewangeeliumi õpetuse järele, ei mitte kristlik, wariseer. Kuidas waatas tema kooli usuõpetuse peale? Tema mõistis katekismuse usuõpetuse hukka, nimetas seda lobisemiseks ja tõsise südamewooruse — hauakaewamiseks... „Sõnad ei anna südamewoorust. Ilma tegeliku elu tagapõhjata ei ole sõnadel püsiwust ega juurduwust... Pikad jutlused kõrgest ja pühast asjast, millest lastel arusaamine puudub, tüütawad aina lapse waimu ja teewad ta hinge pealiskaudseks nende asjade wastu... Kooli usuõpetus ei paku peale sõnade mitte midagi. Sellepärast ei ulata see südant harima.“ Katekismuse peastütlemist wõrdleb Pestalozzi mängumasina wulinaga. „Küsimised ja kostmised ei ole muud kui paabulinnu wiisil arusaamata sõnade lobisemine. Nagu paabulind järelehäälitsetud sõnadest midagi ei tea, nõnda ei tea ka lapsed abstrakt arusaamata asjadest midagi.“ Pestalozzi ütleb, et usuõpetust wõib ainult eeskujuga, woorusliku eluga anda. Ja see peab lapse kodus, ema kõrwal, lapse kaswamise õhkkonnas sündima. Südamewagadust, usku ja armastust, tõsist inimlikku woorust wõib ainult sellega laste hingedesse istutada, kui neile usku, armastust, usaldust, see on inimlikke woorusi ette elatakse. Ta ütleb: „Wastuwaidlemata kindel on, et usk ja armastus, mida meie kõige õige kõlbluse ja südamewooruse igawesteks alusteks peame, isa ja ema tunnetes, kodustes wahekordades, lapse ja wanemate wahelises tõsises elus tärgeta wõiwad... Keda ema armastab, seda armastab ka laps, keda ema usaldab, seda usaldab ka laps. Kui ema oma lapsele ütleb: „Sinu wanaisa wõõrsil armastab sind!“ siis usub laps seda. Ja ütleb ema: „Meil on hea isa taewas ja tahab meie head...“ siis usub laps ka seda.“ Tahame aga kaugemale minna ja usku laiemalt wõtta, kui taewaisa, umbes nõnda, nagu härra Järwe wast usub, kes siin inimese ja uniwersumi aukartuse wahekorra kõne alla tõi, siis ei wõi ka seda tunnet sõnadega õpetada, waid ka seda peab ühes elades õpetama. Ka selle õpetuse tuum, kui ta meile eetilisel midagi wäärt peab olema, peab südamewooruse peale sihtima ja sulab siis esimesega

ühte, aga ei mitte ainult sisuliselt, vaid ka õpetuse võimaluse poolest.

Meie võiksime ju oletada, et mõni hea usuõpetaja seda nõndasama oskab, nagu isa ja ema. Täitsa võimatu ei tarwitse see ju olla. Aga kui keegi selleks kõlblik võis olla, siis esimeses liinis — Pestalozzi. Kuid tema ei tarwitanud lapsi kasvatades ja õpetades mitte katekismuse usuõpetuse viit, vaid ta oli nõndasama selleaegse Heidelbergi katekismuse wastu, nagu meie praegu Martin Lutheri väikese katekismuse wastu oleme. Pestalozzile anti seda süüks, just nagu nüüd meie kallal manatakse.

Härra Lattik, Teie ehk teate, kas seda katekismust praegu veel tarwitatakse? (Wahelhüüde paremalt poolt: Praegu ei ole see enam nõnda.) Lubage, minu härrad, asi on nii! Minu tütar on alles mõne aasta eest sellepärast usuõpetuse eest 2 saanud, sest et ta katekismusest neid kohti ei olnud pähe tuupinud, mis seal vähema kirjagä trükitud on, nimelt seletawad küsimused: mis see on? (Sagedad wahelhüüded paremalt poolt.) — Ma sain oma küsimise peale igatahes niisuguse wastuse, et seda väikest Lutheri katekismust, kui mitte kõikides koolides, siis ometi paljudes koolides tarwitatakse. Nii nagu Pestalozzi omal ajal Shweitsis Heidelbergi katekismuse wastu wõitles, nii peame meie ka praegu selle väikese Lutheri katekismuse wastu wõitlema. Kui Pestalozzi; kes terwes ilmas lugupeetud pedagoog, mitte katekismuse abil südamewoorust ei kaswatanud, vaid sel arwamisel oli, et teda koduses õhus, hälliõhus, kaswatada wõib, siis tekib minu keele peale küsimine, mispärast meie ausatad usuõpetuse sõbrad nii wäga selle peale tungiwad, et usku peaks koolis õpetatama, aga mitte kodus? Minu arust, kui usuõpetuse sõbrad õiglased ja ausad tahawad olla, peaksid nad tähendama, et meie kodune elu on kahjuks niisuguseks saanud, et seal südamewoorust mitte õpetada ei wõi. Kui teie, minu härrad, õiglased ja ausad küllalt oleksite ja ütleksite: Meie kodune elu on niisuguseks saanud, et meil wõimatu on lastele elu eeskujuga südamewoorust, südameheadust õpetada, sellepärast on meie soow, et ametlik usuõpetaja seda koolis meie asemel teeks, — siis wõiks teie seisukohta wähemalt arusaadawaks tunnistada. Siis tunnistaksite teie oma kodu kohta tõtt,

sest igaüks teab, et kodanline ühiskond ainult ristiusu wariseerlust ette elada ja oma eeskujuga õpetada wõib. Südamewoorust sealt ju leida ei ole! Ja edasi anda wõib ikka ainult seda, mis edasiandjal enesel on. Teie wõite küll oma lapsi waimulikkude poolt ristida ja õnnistada lasta. Teie wõite neid juba rinnalastena kirikusse jumalaarmule saata. See on aga ka kõik. Südamewoorust ei saa ega tahagi teie neile anda, sest see oleks ju teie „elunõuetele“ wastu.

Ma kuulen teie sapiseid wahelhüüdeid ja wõtan need arwesse. Need kõlawad juba aastatuhanded ühtewiisi: „Poo risti!“ ja tunnistab ainult, et ristimine wariseerid wariseerideks on jätnud. — Pestalozzi, kes üle sada aastat tagasi elas, wõis omal ajal ehk veel loota, et ema, isa kodus seda wõiksid anda, mis tema südamewagaduseks pidas. Sel ajal ei olnud kodanluse moraal — wõib olla — veel mitte nõnda ussitanud, nagu ta praegusel ajal on. Pestalozzi järelkäijad, kelleks ma näiteks professor Ragaz'it, pastor Kuttner'i, Matheu'd jne. pean ja keda härra Järwe siin usuõpetuse poolehoidjatena nimetas, seda mitte enam ei oota ega looda, saadik siis, et nemad kooli usuõpetust nõuaksid ehk seda toetaksid. Ragaz ja tema sõbrad ootawad usulikku uuendust südamewooruse mõttes ainult veel — uskmata sotsiaaldemokraatia poolt, kirikuwastase tööliklassi poolt.

Selle klassi ridadest leiawad nad veel enese ärasalgawust, wagaduse meelt ja südamewoorust ja selle klassi emad annawad seda oma lastele edasi, nagu Pestalozzi ideaal oli. Teie naeratate põlglikult. Ma tean, kui wariseerlik arwamine teil töölisteklassi moraalist on, mis ju teadagi mitte teie rohusedeli järele kujunenud ei ole. — Pastor Kuttner ütles ühes oma jutluses Zürichi Risti kirikus selle kohta umbes järgmist:

„Töölisliikumine, sotsiaaldemokraatia, oma usupõlgtusega on — kõlbmataks saanud kiriku enese sünnitus, tema poolt wastu tahtmist wälja kutsutud, paratamata tarwilik „puhastustuli“, elawast Jumalast saadetud karistaja, nagu Savonaroola oli, nagu Huss oli.“ Niisugune on nende meeste waade teie usuõpetuse peale, keda teie arwasite oma asja kasuks wälja hüüda wõiwat, härra Järwe. — Ka Maurenbrecher'i nimetasite teie kooli usuõpetuse poolehoidjate seas, härra Järwe. Maurenbrecher ei ole enam sot-

siaaldemokraat. Aga hoolimata sellest ei näi ta siiski Teie tunnistaja olevat, sest tema ütleb, et mingi õppeaine ei olla nõnda kohane kõlblisi aateid tundma ja austama õpetamiseks, kui ilma usutunnistusega üldine usu ajalugu, mis uskused puht ajalooliselt tundma õpetab. Tema ütleb: Iga usulik ettekujutus on ainult inimeste mõtte wili ja ei midagi muud. Ei ole õiget usku ega wale usku. Uskude ajaloo õpetus wõib paremine kui usutunnistuste dogmaatiline õpetus kõlbluse tahtmist luua. Sest uskude ajalugu kindlustab ka siis kõlbluse aateid, kui usutunnistuste õpetusi enam ei usta. Tema ulatab piibli ja katekismuse õpetuse ühekülgsusest üle jne. Teie näete, et ka Maurerbrecher Teie mees ei ole...

Friedrich Wilhelm Foerster läheb kaugemale kui teie. Foerster on kuulus ja lugupeetud kaswatusteadlane. Müncheneri ülikooli professor. Tema on aga täitsa katoliku kiriku mees ja nõuab, et selle kiriku kindel alus, mis aastasadadele on wastu pannud, südamewoorusele toeks jääks... Foerster'ile wastab Jena ülikooli pedagoogika seminaari esimene õpetaja A. Böhm kokkuwõetult järgmist: „Praaguse aja ideed ja püüded ei ole enam keskaja omad. Aukartust ja lugupidamist ei tarwitse meie üle parda heita, ilma et sellepärast alla peaksime wanduma. Meie aja wagadus on teiseks saanud. Ilma kahekeelsusega ei ole wõimalik seda, mis wana on, järel hoida. Meie aeg oma kaswatusega wõib ka iseloomusid kaswatada, ilma et ta katoliku kiriku koolist wooruse kaswatust (Moralpädagogik) tarwitseks õppima minna.“

Küsimuse suure tähtsuse pärast luban enesele siin Gottfried Keller'i tunnistuse ette tuua. Keller on maailma kuulus kirjanik: ta oli riigi kirjutaja — Staatschreiber — Zürichis. Oma romaanis „Der grüne Heinrich“ kirjutab Keller. „Teine kooliaja halb mälestus on katekismus ja need tunnid, kus me seda pidime tuupima. Wäike raamat, täis puised, ilma wereta küsimusi ja wastuseid, piiblikirjade elust lahti rebitud, ainult selleks kõlbulik, et wanusest nürinenud mõistusega inimestele mingit tegewust pakkuda. Sellega pidime meie endid oma nooruses waewama, pähe õppima ja peast ära lugema, ilma et me sellest midagi aru oleksime saanud. Ikka ja ikka uuesti kordama nooruse aastates, mis ilma otsata näisid. Niisu-

guse piina teel usu elu poole saime õpetuseks ja seletuseks ainult kurje sõnu ja walju karistuse. See pidi meile nagu ergutuseks olema. Üksikute laulude ja Taaweti laulusalmide päheõppimine oli raske töö, sest et kõik need salmid igasuguse ühenduse olid kaotanud; neid oli siit ja sealt nopitud ja nagu laste meelespidamise hukkamiseks üles kirjutatud. Seesuguseid tahumata käskusid nähes, mis täiskaswanud patuste inimeste metsikuse wastu wälja on mõeldud, nende kõrwal teised, üle mõistuse ja arusaaamise ulatawad — ei tundnud meie pehmet inimsuse edu õhku eneste ümber lehwimas, waid me tundsimet endid nagu barbaaride toores ja tardunud õhkkonnas. Näib nii, et meid seal kiirel sunnipleekimise teel wõimalikult ruttu kogu elu ja mõtlemise ulatuwuseks walmis ja wastutawaks taheti teha... Nõnda oli wiis ja komme kuidas minu lapsepõlwes usku pähe tuupida katsuti. Ma ei mäleta mitte, et kordki tõsine lapselik palwetunne enne meelemärkusele jõudmist minule osaks oleks saanud, kuna kogu see aeg, nagu selges peeglipildis minu ees seisab. Mina mäletan neid aastaid, mida seitse wõi kogu kaheksa oli, pooleni ilma Jumalata, piina ajana — aeg täis nooruse painduwust ja saamise wõimalusi — nagu külma ja õudset teekonda. Kogu süü langeb ainult katekismuse ja selle käskute peale.“

Keller'i katekismuseaastad algasid umbes 1820. aastate ümber. Me näeme sellest, et Pestalozzi mõju Shweitsis mitte otsekohe ei ilmunud, waid alles aegamööda... ja argset, ilma hoota ja ilma — wiljata!

Teie oma usu aluse — ewangeeliu-miga — nõuame meie usuõpetuse koolist wäljaheitmist, sest aeg on ammugi käes, kus mitte enam „Jeruusalemmas ega sellesinatse mäe peal Jumalat palumas ei käida, waid kus igaüks igas kohas seda wõib teha, kes seda ainult waimus ja tões teha tahab.“

Katekismuste aeg on möödas. Teie ütlete waja olevat kooli usuõpetuse läbi südamewoorust ja tegude wagadust õpetada, seda mis teie eneste südamele wõoras on... Südamewooruse ja waga elu käsud ja prohwetid on ewangeeliumi järele selles koos: „Armasta Jumalat üle kõige ja ligemist nagu iseennast!“ Teie armastate küll üht Jumalat üle kõige, selle nimi on aga — mammon... (N a e r).

Kuidas teie oma ligemisi „armastate“ see kõlab ju ka täna teie sapilistest wahel-hüüetest selgesti küllalt välja... Teie ewangeelium küsib:

„Kuidas wõid sa Jumalat armastada, keda sa mitte ei näe, kui sa oma wenda wihkad, keda sa näed?“ — Teie tahate koolis Jumalat ja ligemist armastama õpetada, aga oma koduses elus asutate aktsiaseltsid paberimadude pesade soetamiseks, meie kollane ajakirjandus, eriti „Päewaleht“ ja „Kaja“, kellel sihiks on ligemisi ära purustada, neid samu ligemisi, keda ewangeelium teid nagu iseennast armastada käsib. (Naer paremal pool.) Ma kutsun teid, austatud Asutawa Kogu liikmed, tunnistajaiks, kuidas ususõbrad naerawad ewangeeliumi küsimuste üle. Mitte ainult need paberimaod ei pure ligemisi, waid ka meie armsad isamaa 400 kirikut, kõikides palwemajades, koolides ja kõnetoolides salwate teie neid oma ligemisi, keda ewangeelium teid, nagu iseennast armastada käsib. (Pahemalt poolt hüüded: Täitsa õigus!) Ewangeelium ei tee ju wahet sotsiaaldemokraadi ja maaliitlase wahel. Oma wastase salwamine on teie praktiline usuõpetus, mida teie lapsed teilt selle asemele eeskujuna näewad ja õpiwad, mida Pestalozzi sealt südamewooruse eeskujuna ootas.

Teie tahaksite tõesti oma lastele koolis õpetada lasta, et nemad ei peaks ajalikku wara koguma, kuna teie kodune Jumal ometi mammon on? Nad peaksid oma pealiskuu sellele andma, kes ilma on; mida kuuleksid nemad siis kodus, kui nad nõnda teeksid? Nad ei tohiks ka siis mõõka tõmmata, kui neile kallale tungitaks, kuna teie kodune wiis ometi just pealetungimine on! — Ei, minu armsad, ewangeeliumi õpetus ei kõlba teile ega teie lastele. (J. Temant, maal.: Aga kuidas kaubanduste adlastega lugu on?) Härra Temant, rahustage oma kuuma werd, ma mõtlen seda kohta ka teie tusaks puudutada! Teie usuõpetus ega ka teie kodune eeskujugi ei õpeta kedagi wagaks...

Juhataja **A. Rei**: Ma pean kõnelejat paluma läbirääkimise aine juurde jääda, see on: usuõpetus koolides.

M. Martna (sd.): Kui kaugele Teie wennaarmastus ulatas, minu wagatsejad härrad, seda lubage hiljutise härra direk-

tor Kann'i — sahariniteega wähe walgustada. Teie paberine meremadu nimega „Päewaleht“, Teie armsa aktsiaseltsi salwaja, tõi kõmusõnumi minu saharinimüügist. (J. Temant, maal.: Kasulikud üksiosta...) See on, mina olla ka eraalgatusel sehwti katsunud teha. Eraalgatus, mis teile püha ja puutumata päewaliku elu sakrament on, sai minu juures kuulumata patuks, mille kallal „Päewaleht“ mitu päewa näris — oma aktsionäridele kõmu läbi sissetulekut suurendades. Härrad Kann ja Temant, see moraali ja õiguse emapuu wennaspaar ei mõelnudki selle peale, et minu pattu ligemalt juurelda, waid nad kukkusid kallale nagu rongad leitud raibe kallale õgima asuwad. See on see wiis, kuidas teie, mu auwäärt ristitud wariseerid, oma wendi, oma ligemisi „armastate“. Ewangeelium laseb õieti aimata, missugune lugu nende meeste jumalaarmastuse suuruse ja täiusega on. Ma saan aru, et teil armas ei ole oma tõsist pilti ewangeeliumi peeglis näha. Aga ei ole midagi parata: pilt on niisugune ja jääb niisuguseks.

(J. Hünerson, maal.: Kes Teile selle kõne kirjutas?)

Ewangeelium kahtleb selle juures, et keegi nägemata Jumalat wõib armastada, kes oma nähtawat wenda wihkab. Mis teil enestel sakrosankt on, sellest olite walmis minule oma ligemisele — lingu keerutama. Eks see ole kahesugune mõõt, mis on „hirmus Issanda ees?“ Aga hoopigi anda katsudes pidite wastu tahtmist tunnistama, et sotsiaaldemokraat moraalselt kõrgemal seisab, sest muidu ei oleks teie sotsiaaldemokraati selles nõökama hakanud, mis teil enestel lubatud ja iseenesest arusaadaw „sehwt“ on, nagu näiteks auwäärt adwokaadi wabariigi wargate kaitsemine...

Ma arwan, et me niisugust „woorust“ täie õigusega ussitanud wariseeriwooruseks tunnistada wõime ja me soowime oma kooli sellest nüüd wabastada. Teie lapsed saawad seda mürki ilma koolitagi.

Teie usuõpetus on ewangeeliumi ja selle õpetuse wõltsimine, mida teie ise Jeesuse õpetuseks peate. Mis teile meelejärele ei ole, selle olete ilusasti välja jätnud, mis teile raskusi sünnitab, selle olete kõrwale heitnud. Järele on jäänud see, mis teid ei koorma ja juurde olete lisanud kõik, mis teile härraselus tarwi-

lik on. Kui Jeesus oleks ja kui ta oma ewangeeliumi õpetust sellega võrrelda võiks, mis teie, mu härrad, tema õpetuseks tunnistate ja mida teie Jumala meelepäraliseks eluks peate, siis — võtaks ta jälle piitsa ja hakkaks oma templit puhastama, mida teie enestele kohaselt olete sisse seadnud.

Muidugi teada, et see mitte Eesti wariseeride oma töö ei ole, waid see töö on rahwuswahelise ristitud wariseeride kogu töö, ristiusu kiriku teadusmeeste töö... Ja see ei ole ka mitte kergemeelne töö, waid see on paratamata hädatöö olnud. Ewangeeliumi õpetuste täitmine ulatab üle inimese jõu! Aga kui me seda ära tunneme, siis peame ka ausad küllalt olema ja seda awalikult tunnistama! Igatahes ei ole teil mingit õigust ewangeeliumi võltsimiseks. Teie „ristiusk“ on ilma kõige nende raskusteta, ilma ohwriteta üles ehitatud, mida me ewangeeliumist leiame.

Ewangeelium ei luba enesele tähtegi juurde lisada ega wälja jätta. Sellest ei ole teie aga midagi hoolinud. Eht wariseeridena olete teie aga julged küllalt turul ja templites hõikama: „Waadake, meie oleme ausad ewangeeliumiusulised ristiinimesed ja tahame, et meie lapsed koolis ewangeeliumi wagaduseõpetust saaksid!“ kuna teie südamed kaugel sellest on.

Meie silmis on see autu võltsimine. Seesugusest võltsimisest ei taha meie osasaajad olla, waid wõitleme selle wastu.

Teie tahate teada, missugune on sotsiaaldemokraatide woorus. Igatahes ei upita meie mitte walskust autroonile. Kahju küll, et kodanline ühiskond ka meid meie ideaalide järele elada ei luba, kui me mitte uulitsal nälga surra ei taha! Kuid wahe teie ja meie moraali wahel seisab selles, et me ussitanud asja mitte terweks ei nimeta ja et me seda, mis oma aja ära on iganud, kõrwale heita tahame, kuna teie ajast läinud katekismuse õpetust ikka weel kindlaks taewardeliks peate ja selle pealt lahkuda ei taha. — Mitte sotsiaaldemokraatia wooruse küsimus ei seisa aga siin kõne all, sest meie ei nõua ju mitte, et seda koolis peaks õpetama hakatama, waid kõne all on teie usuõpetus, mida teie koolist wälja ei taha tõsta lasta.

Ma olen näidanud, et inimlikku südamewagadust, waimu ja tegutsemise woo-

rust koolis sõnadega õpetada ei saa, waid seda peab eeskujuliku eluga õpetama; ma näitasin edasi, et teie ristiusk ewangeeliumi wooruseõpetuste täitmist ei nõuagi ja et sellele ainult ewangeeliumi nimi on jäetud, kuna ewangeeliumi tuum ära on „unustatud“. — Ebawoorusa õpetusega woorust kaswatada on lihtsalt kõlbliselt wõimatu. Ja seda teie ju ka tõelikult ei tahagi, teie tahate hoopis midagi muud.

Teie tahate sedasama, mis „ülemuse kirik“ senni on tahtnud, teie tahate oma klassile, kelle wõim teie äratundmise järele ainult wähe nõrgestatud on, kes aga warsti jälle walitsewaks wõimuks peab saama, — sellele wõimule soowite teie „truid alamaid“ kaswatada. „Igaüks heitku ülemate alla, sest ülemad on Jumalast seatud“. „Wer Knecht ist, soll Knecht bleiben“ — sulane jäägu sulaseks ja ärgu kippugu härraks. (J. T e m a n t, maal.: E k s i g a ü k s t u n n e e n d a j ä r e l e !) Ma juhin tähepanu kadunud Grenzsteini raamatu peale „Herren Kirche oder Volkskirche?“ ja panen haridusministeeriumile ette, sellest raamatust kohti Eesti keelde ümber panna ja rahwale kättesaadawaks teha lasta. Raamat on seda wäärt, et ka need, kes kooli usuõpetuse juures huwitatud on, seda loeksid. Ka see raamat toob tunnistusi, kuidas meie kirik ja kool härrasrahwa kasuks õpetab: kes on pandud orjama, see orjaku hea meelega jne. See truu-alamline õpetus mitmesugustes teisendites oli ülemuse kiriku riiklik ülesanne ja see, minu härrad, on mingisuguses, teile soowitawas teisendis ja teie siht — kõikide juures mitte teadwuslikult ära tundes. Suured hulgad tõmmatakse õngede otsas kaasa... On waja rahwa suuri hulkasid waimu pimeduses nagu lõa otsas wedada ja juhtida, kuhu härrasrahwa huwid käsiwad. Usuõpetus on üheks abinõuks, et oma poliitilisi sihtisid taga ajada. Meie umbes 370 waimulikul ei ole mitte ükskõik, kas neil enam wõi wähem inimesi hingekarjastada on. Ja meie jõukam kiht soowib ja loodab, et kirik ja usuõpetusega kool rahwast poliitiliselt sellel teel oskab ja tahab hoida, mis selle kihi arwates õige tee on. (J. T e m a n t, maal.: Ä r g e s e g a g e, r e a d k a o w a d k ä e s t ä r a ?) Härra Temant, mul ei ole tänase tõsise asja puhul sugugi lusti Teie tsirkusnaljade külge hakata. Wast peate seda meeles!

Härra Kann ütles oma kõnes, et tema

ajalootundjana ette näeb, et usuõpetus ka Eesti koolist ükskord välja heidetawat. Mina pean sellest ausameelsest tunnistusest lugu. Ainult kardab härra Kann, et praegune aeg selleks warane olewat. Meie äratundmise järele on aga aeg selleks juba ammu küps. Tõde ei ole kunagi liiaks wara öeldud. Seda tuletan ma ka härra Kuusner'ile meelde, kes siin hiljuti toonitas, et meie seda, mis wana ja ajast läinud on, mitte kunstlikult alal hoidma ei peaks. Ma loodan, et härra Kuusner siin meiega ühtmeelt on.

Härra Kann esines siin hulga paberitega, mis pidid tunnistama, et rahwa suur enamus ilma usuõpetuseta kooli ei taha. Kui tõekindlad need awaldused on, seda meie ei tea. Aga kuigi need kahtlused, mis siin nende wastu kuuldawale tulid, mitte õiged ei peaks olema, siis on ometi kindel, et usuõpetuse sõbrad kogu Eesti kirikutes, palwemajades, kooliklassides ja ka seltsides oma asja eest seda-wõrd agaralt oma kihutustööd teewad, et niisuguste paberite saak meid sugugi ei heiduta. Ilma usuõpetuseta rahwakooli sõbrad ei ole veel mitte rahwa sekka ulatanud ega oma waateid laiematele hulkadele selgitada jõudnud. Igatahes ei taha ega saagi meie rahwa tahtmise wastu usuõpetust koolist välja jätta. Senni oleme meie endid Asutawa Kogu kui rahwa meele awaldaja peale toetanud.

Härra Kann kui ajaloomees teab muidugi paremini kui mina, mis Läti Hindrek sellest kirjutab, kuidas eestlased pärast seda kui neid sunniwiisil sakslaste poolt kristlasteks oli ristitud, ristimise omal wiisil eneste pealt jões maha on pesnud ja oma endist usku jäänud. Tähendab, et „rahwas“ sel ajal ristiusu wastu oli. Nüüd on temale aastasadade kestwusel katekismust ja laulusalmisid hinge sisse kiilutud. — ei ole sellepärast ime, kui ta nüüd ristiusu kommetest lahkuda ei taha, uagu meie esiwanemad Läti Hindreku ajal oma endisest usust lahkuda ei tahtnud.

Meile kõneldakse edasi, et 90% koolilapsi praegu usuõpetuse poolt olla, kuna neid ometi keegi sinna ei sundida. See kõlab nii julge ja tõenäolik, et seda — uskuma peaks! Aga lubage, et mina teile järgmist kõnelen, mis ka tõsiasi on.

Meie linna suuremates koolides walitseb sunduslik määrus, et õpilased kell

¾8 koolis peawad olema, kuna õpetus alles kell 8 algab. Aga palwetund algab ¾8. Koolijuhatus sunnib siis kõiki õpilasi palwe ajal koolis olema, ka neid, kes palwel ei käi. See on kaudne sund palwele minemiseks. Otsekohene sundus on järgmine. Juhtiw kooliõpetaja ütleb näiteks: No minge ometi rohkem palwele ja usuõpetuse tundi! mis see teile siis teeb, kui teie seal käite? Teie klassist käib seal nõnda wähe, et üsna häbi!... Ja tõesti, 30 õpilasest käib ainult 7—8 palwel ja usuõpetuse tunnis. See on hoopis vähem kui 90%. — Selle kõrwale tuleb veel usuõpetajate kihutustöö klassides, koridorides, kooliõpetajate tubades ja nende härrade kihutusabinõud on — nagu nad nende juures ikka on olnud. Kui ühele härrale on mõista antud, et seesugune kihutustöö sünnis ega lubatud ei ole, on tema wastanud: kuidas võib armastustöö lubamata olla... Teine niisugune „armastustöö“ mees hirmutab tütarlapse sellega, et — neid leeriõpetusele ei wõeta, kui nad koolis usuõpetusest osa ei wõta. Õpilased — elu traditsioonidest kinni pidades — peawad leeriõpetusele paratamata tarwilikuks — juba praktiliste kaalumiste põhjal, ja ei taha endid seesugusesse täbarasse seisukorda panna. Sealt on ainult üks samm pulmadeni. Neiudel, kes pole leeris käinud, võib abielu suhtes kitsas kätte tulla, näiteks kui armas noormees usklik on ja — kirikus laulatamist soowib. Usuõpetaja kui mehine, haritud härra võib selles mõttes mõne märgusõnagagi oma õpilaste peale mõjuda. Ja neil härradel on ka häid sõpru. Nõnda näiteks on üks joonistuse õpetaja, tuttaw Reola „ainus kanglane“ kooliõpetajate pataljonist — oma joonistuse tundi selleks tarwitanud, et seal usuõpetuse kasuks kihutustööd teha, ja nagu ta ise on kinnitanud „heade tagajärgedega.“ Ja nõnda saadakse wiimaks tõesti — 90% kokku.

Huwitaw oleks teada, kuidas asjaolud näiteks härra Kann'i realkooli riigis selles suhtes seisawad. (N. Kann, krst.: Meie koolis Teils siis nuuskurid ei ole?) Palun tähele panna, et härra Kann minule nuuskurid ette heites enese kahjuks nõndasama õnnetu wõtte tegi, nagu sahariniteega. Ma arwan, et ta mõlemad oma waikses kambrikeses südamest kahetseb. Ma tahan loota, et tema niisuguseid abinõusid mitte ei tarwita, ega tarwitada ei luba... Aga et

sellepärast surwet väga laialt avaldatakse, nagu mina siin ette tõin, selle juures kahtlust ei ole. (N. Kann, krst.: Kuidas Teie siis teada saite?) See ei ole Teie asi, härra Kann! Aga ma võin Teie sõnadest aimata, et realkooli usuõpetuse „wabadus“ just sedasama laadi on, nagu teisal. Ja teie sooviksite muidugi, et see täitsa teie sala telkide taga sünniks, et näiteks kooliõpilased oma wanematele teie — koolide ülemate „wabaduse“ praktikast midagi ei kõneleks, et see kõik teie telkidetaguseks saladuseks jääks!? Teie pedagoogika, härra Kann, läheb Pestalozzi omast küll õige taewakauguselt lahku. Teie õnnetu wahelhüüde järel on lapsed nuuskurid, kes oma wanematele sellest kõnelenud, kuidas neile koolis — südamewoorust õpetatakse? Kahetsen teid, härra direktor! Ma kutsun kooliõpetajaid tunnistajateks.

Härra Kann'i poolt ettekantud Tartu kommertskooli otsus usuõpetuse koolijätmise asjus tuletas seda attendaati meelde, mis selle kooli õpetajate vastu toime on pandud, mis väga kahetsemise ja hukkamõistmise väärt on, nagu kõik wägiwallaabinõud. Wast on selle kooli õpetajad ja koolikogukond selles eksiarmises, et nad wahekorra weel halwemaks kardawad muutuwat, kui usuõpetus ära jääb? Nad peawad nagu härra Kann usuõpetust wooruse regulaatoriks! Aga mainitud pahategijad on ju usuõpetust saanud? Ja meie leegion salawiinapõletajaid on ju ka kõik wanast, heast usuõpetuse koolist läbi käinud. Ometi on see nende juures ilma mõjuta jäänud, usuõpetuse wooruslik mõju on nende pealt maha langenud, nagu wesi hani pealt maha wariseb!

Rahwasaadik Ernits'i juures pean ma sellepärast peatama, et ta meie rühma liige on. Tema waated ja ettepanekud „ilmawaadeteõpetusest“, mida ta uskudeõpetuse asemele soovib wõtta „rahwuslik usk“, „usu peal põhjened üldse iga tegewus“ ja kõik muu on seltsimees Ernits'i, eraasjad, millega rühmal midagi ühist ei ole. Rühma seisukohast waadates oleks täitsa wõimatu sotsialistliku ilmawaate õpetust ükskõik kelle hooleks usaldada, just nagu härra Lattik sellega mitte nõus ei oleks, kui mõni sotsialistlik jumalasalgaja kristlikku ilmawaadet õpetama pandaks. Ilmawaadetest arusaamise iga langeb ka wäljaspoole rahwaskooli wanust, alles kooliõpilastele wane-

mad aastakäigud wõiwad ilmawaatest küllalt aru saada. — „Rahwuslik usk“ on meile arusaamata mõiste, just nagu Sohwia Wardi „sotsialistlik usk“ ja meie ei toeta seltsimees Ernits'it mitte tema arwamises, et „igasugune tegewus usu peal põhjened.“

Mis seltsimees Ernits „uskudeõpetusest“ ja „ilmawaadeteõpetusest“ koolis on kõnelenud, see näib aga sellega ligidalt sugulane olewat, mis mujal — näiteks Saksamaal — usuajaloo õpetuse all mõistetakse ja mida ka mina juba puudutasin. Kui seltsimees Ernits sellega leppida wõiks, et meie koolides mõne, meid ligemalt huwitawa usu ajalugu õpetataks, see on uskusiid nagu nad saanud ja kujunenud on, ligemalt tundma õpetataks, siis wõiks ta arwatawasti ka meie rühma poolt toetajaid leida. See õpetus ei tohiks aga usutunnistuste ega neid uskuma õpetamine olla, waid õpetaja peaks ühesuguse soojusega juudi, muhamedi ja iga teist usku nagu mõnda muud õppeainet ette kandma — täitsa õpilaste hooleks jättes, mida nad uskuma hakkawad.

Selle juures tekiks suur raskus õppejõudude saamises. Aga see ei wõiks ärawõitmata olla. Kuid elukutseliste waimlikkude hooleks ei tohiks sedagi õpetust mitte usaldada.

Enne kui ma lõpetan, tahan ma Asutawa Kogu tähelpanu selle asjaolu peale juhtida, et Eesti kooliõpetajad oma awalikkudel ja kõigile õpetajatele kohustawatel koosolekutel otsustanud on, et nemad ilma usuõpetuseta kooli nõuawad ja et nemad usuõpetust eneste peale ei wõta. — Kui Asutaw Kogu siiski tahaks usuõpetust selle seaduse läbi koolile sunduslikuks õppeaineks teha, siis tekitaks uus seadus raske wahekorra enese ja kooliõpetajate wahel. See wõiks väga soovimata wõitluseks kujuneda ja hädaohlikke laineid lüüa. Selle eest tuleb tõsiselt hoiatada.

Kokkuwõttes on meie seisukoht järgmine:

Me oleme kooli usuõpetuse vastu

1) poliitilistel põhjustel: kirik riigist, kool kirikust lahku! Kirik ja kool ei tohi riiklik-poliitilisteks organideks olla, nagu nad senni — rahwaste kahjuks — seda on olnud;

2) pedagoogilistel põhjustel: kaswatuslikult on wõimatu sellega leppida, et üks õpetus teise vastu käib, nagu näiteks usuõpetus ja loodusteadused;

3) moraalilistel põhjustel: usuõpetus ja igapäevane elu käiwad sisuliselt nõnda üksteise vastu, et õpilaste südamewoorus seesuguse kahepaikuse all peaks kannatama. Kool rahwakaswatuse asutuse peab laimata tõe alusel seisma. Ainult nõnda wõib ta seda lugupidamist wõita, mida meie temale osaks soowime.

Mina panen ette, kooli usuõpetuse küsimuses juba tehtud otsust muutmata jätta, ja — kui seda soowitawamaks peetakse — seda otsust § 2 juurest siia paigutada.

Ma olen selles arwamises, et Asutaw Kogu oma kodukorda silmas pidades ühel ja selsamal lugemisel ühe ja selsama asja kohta mitte kaht otsust wõtta ei wõi.

Sisulikult tuletan lõpuks weel Ado Reinwald'i tabawat wärsikest meelde: Mida ustakse, seda ei teata mitte, mida teatakse, seda ei usta enam!

Meie kool ärgu saagu asutuseks, kus õpetatakse, mida ei teata. (K ä t e p l a g i n p a h e m a l p o o l.)

J. Ploompuu (rhw.): Austatud rahwasaadikud! Siin puudutas täna üks kõneleja, rahwaesitaja Semper, suurt enamust — lastewanemaid, kellel ei peaks õigust olema usuõpetuse küsimuses kaasa rääkida. Andke mulle andeks, aga mina püüan selle suure enamuse seisukohta selgitada. Mitte wäga kaua aja eest kirjutas üks sakslane ühes wäga tähtsas kohas, et eestlane on usklik niipalju, kui see talle kasulik on. Minule näib, et selle mõttega on tõde kaunis lähedalt tabatud, ja et meie waatame peale usklikkuse ka natuke kasulikkuse peale. Meie soowiksime oma lastele usuõpetust ka kasulikkuse seisukohast.

Eestlane pani tähele looduseelu ja nähtusi, ja mida mõistus ei osanud seletada, seda aitas usk tunnetes järele. Kui meie esiwanemad alles weel kõiksugustele wäikestele haldjatele ohwerdasid, siis oli üks wäikene haldjas, kes loomalaudas elas ja järjekindlalt ohwerdamist nõudis. Lehmaliipsja pidi iga lüpsi ajal esimese piimatilga temale ohwerdama, kui seda ei tehtud, siis karistati liipsja peret mingisuguse wiperusega: kas lapse kõht jäi haigeks, wõi juhtus midagi muud sellesarnast. Kui inimesed targemaks said, hakati õpetama, et see jutt haldjast ainult wäljamõeldus. Kokkuhoidlik peremees hakkas wälja arwama, kui palju

üldse iga aasta piima ära raiskas ja keelas ohwerdamise ära. Tagajärjed ei jäänud tulemata: lapsel jäi kõht haigeks, wähest wäänles peremees ise kanges kõhuwalus, aga keegi ei wõinud uskuda, et haldjas selle eest karistab. Usk on jäetud, ja nüüd tuleb walu kannatada. (P a h e m a l t p o o l t: U s k u e i o l e g i.) Kannatati nii kaua, kui instruktor tuli ja seletas, et esimesed piimatilgad peab maha lüpsma, sest seal on kahjulikud patsillused. Praegu oleme usuküsimuses just samal seisukohal: kannatatakse walu, sest tark instruktor on tulemata, kes ütleks, et peate just niisama puhtasti elama kui ennegi. Meie näeme, et usuga ellu astunud inimesel rohkem energiat on elust läbi lüüa. Meie tunneme, et usklikkus, nii lapsepõlwes kui ka pärastises elus ei ole meile mingit kahju teinud, waid leiame selle vastu koguni, et need ohwrid, mis oleme toonud suurele haldjale, on meile kasulikud olnud. Sest mis on siis need ohwrid olnud? Ainult, et oleme tegemata jätnud mõne teo, mille tegemine meile tagajärgedes kahjulik oleks olnud. Muidugi nõutakse tõendusid selle kohta ja minul on kaks arwustikku selle kohta ette tuua: esimene on kiriklik arwustik 1905. aastast peale usuliste tarwete wähenemise üle ja teine on arstide arwustik samadel aastatel siifilise haiguse rohkenemisest. Kui neid kahte arwustikku kõrwu panna, siis leiame, et ühe kahane mine teise kaswamist tähendab. Usulan gemisega tõuseb siifilise haigete protsent. (P a h e m a l t p o o l t: K a s p l e k i s o e t õ b i k a?) Wäga wõimalik, see tark instruktor on tulemata, kes seda kindlasti ütleb, sest majanduslikult läks meil wäga hästi, nii kui meil enne seda kunagi pole olnud. Sel ajal hakati sõjasadamaid ehitama, wabrikuid ja kindlusehitusi. Lihttööline wõis päewas teenida 150 naela leiba wõi 15 naela suhkrut, wõi 16 naela liha. Majanduslik kitsikus ei wõinud siifilist laiendada, pidi olema teine põhjus. Peab ootama tarka instruktorit, kes ütleks, mis põhjused need olid. Wõib olla tuleb loodusteadlaste wõi metafüüsikeride poolt, kes seda seletab, nii kaua aga peaks meie lapsed ohwerdama wanale haldjale. Teile ei tee meie wähe matki takistust otsida uut instruktorit, kes teile kõige olemise algpõhjused ära seletaks, aga meil on kord usulik tunne olemas, siis lubatagu wähemalt selsama mõöduga õpetada usuõpetust, oma

lastele, nagu meie muusikat wõi muid teisi aineid, mida iga isik ei tunnista, õpetame. Meie pahempoolsed parteid on endised wabaduswõitlejad ja ei taha lubada lastewanematele, et need usuõpetust kooli juures korraldaksid. Minu arwates wõiks waidlus olla ainult usuõpetuse andmise wiisi juures, ja siin ei taheta üks-teist mõista. Niisugust usku, nagu proua Olesk siin wiimati kujutas, ei soowita ma ka mitte, selle poolest meie oleme temaga täiesti ühel arwamisel. Mina õppisin usuõpetust 40 aastat tagasi ja mis minule sellest meelde on jäänud, ei ole midagi rumalasti õpetatud. Niipalju kui mina mäletan, õpetati meile et inimene wõib abi jumalalt paluda ja oodata, kui ta ise täiesti oma kohust täitnud on, tähendab kohusetäitmine oli esimesel plaanil. Siis õpetati weel, et kui inimene eksinud on, siis tema ei pruugi sugugi weel meelt heita, waid ta wõib andeksandmist loota, kui ta oma eksitust mitte edasi ei tee, see on meelearandamise korral. Õpetati weel, et peale kohusetäitmise ei pea midagi muretsema. Muretsemine on Kõigewägewama asi, inimene peab aga truust oma kohust täitma. Lastele öeldi, et nad on ikka Kõigewägewama kaitse all ja neil midagi ei pruugi karta. Minu arwates oli wiimane suur abinõu rahulikke ja terwete närwidega inimesi kaswatada. Mina isiklikult leian, et usuline tunne, mis mulle sisse kaswatati, on mulle ikka kasulik olnud. Sedasama tunnewad kõik lastewanemad, see suur enamus, kes soowiwad, et nende lastele usuõpetuse saamine kooli juures mitte takistatud ei oleks. Kordan weel, meie tunneme selle meie lastele kasuliku olema, et neist terwete närwidega inimesed kaswatatakse ja sellepärast palun mina, armsad pahempoolsed, et olge head ja lubage meile see wabadus, et meie wõiksime usuõpetust koolis oma lastele korraldada.

Peaminister J. Tõnisson: Austatud rahwasaadikud! Usuõpetuse küsimus koolis on siin nii terawal kujul arwustusele tulnud, nagu asi seda wäärt on. Oleks see teisiti, siis wõiks täiesti kahelda, kas see õige on, et usk meie rahwaelus tõesti seda osa etendab, nagu seda nii palju tõendatakse. Kuigi siin nüüd igaüks oma ilmawaate ja oma erakonna seisukohalt teatawal waatekohal püsides, kindlasti wälja astub, siis kõlab ometi neist seletustest nii palju ühist läbi. Kui

siin wana hallpea rahwasaadik Martna nii suure tule ja hooga on usuõpetuse wastu kõnelenud, siis ei wõi mina oletada, et see, mis tema seletustes positiivne olnud, oleks kuidagi wiisi ainult parteiwõitluslik wõte ja tema nagu silmakirjaks neid tõdesid oleks puudutanud, mis ristiusu algõpetusena paljude hingedes kõlamas. See küsimus oleks seda wäärt, et teda mitmekülgselt läbi kaalutaks, enne kui otsus tehtaks. Sellepärast wõtan ma sõna mitte nii wäga põhimõtteliste arutuste nimel, waid õieti meie riikluse seisukohalt. Enne aga lubage, et ma natukene seda põhiwaadet katsun ära tähendada, milles mulle wastu paistab usuõpetuse mõte meie riikluse arenemise seisukohalt.

Kõigepealt tuleb silmas pidada, et suurem osa neist wastuwaidlustest, mis siin täna ette toodi, põhjeneb sennise usuõpetuse wiisi, meetodi, arwustuse peal. Ja ma mõtlen, et selle poolest paljud rahwasesitaja Martna seletusega wõiwad ühineda. On õieti ülearune siin Pestalozzi, Ragaz'it wõi teisi tunnistuseks ette tuua, kuidas halb usuõpetus tõesti halvasti usu-elu ja kaswatuse peale mõjub. Kuid see ei ole ju mitte põhjuseks, et meie usuõpetust wõi usu-elu iseenesest eitame. Kui meie wõtame halvasti kaswatuse-wõtted ja meetodid, siis näeme, et kõige parematest õpetustest wõib wastupidiseid tagajärgi saawutada. Meie peame siis õieti algkooliseaduse § 1. juures muu hulgas küll peatama ka reformeeritud usuõpetuse küsimuse juures.

Kuidas see peaks wälja kujunema, seda peaksid meie kaswatusteadlased ja usuteadlased lähemalt seletama, sest waewalt saadakse senniste kaswatuslikkude wõtetega seda kätte, mida usuõpetusega kätte saada tahetakse. Mina ei ole iseäranis wiimastel aastatel saanud õpetusküsimustega palju tegemist teha, kuid kes psühholoogia küsimuste alal tegemist on teinud, see teab, et meil iseäranis wäga palju just halwa meetodi tõttu niihästi usuõpetuses, kui ka muudes ainetes patustatakse. Wõin tõesti öelda, et usuõpetuse wastaseid nii paljur on tekkinud peaasjalikult sellepärast, et meil kiriklik usuõpetus halvasti õpetusejärjel on. Meie wõiksime wahest üksteisest palju paremini aru saada, kui meie kiriklikkude ja usklikkude inimeste wahel selget wahet katsuksime teha, ära tähendades, et usutunne — religioositeet — ja usutunnistus — konfessioon — kaks täiesti iseseis-

wat asja on. Usutunne on sootuks teine asi, kui üksik konfessioon või dogmaatilist fikseeritud usuline ilmawaade. Sellest ei järgne ju mitte, et meie kiriku või dogmade vastu igal sammul ristisõda peaksime kuulutama. Inimese arenemine ja tema hingeoluline seisukord on niisugune, et tema kindlaid kujusid tarvitab. Sellest hingeolulisest nõudest oleneb ka suurel osal, et teatawad mõtted signewad ja kristalliseeruwad nii, et nendes kaduma läheb waba arenemise võimalus, mis sisemist spontaniteeti ja sisemist arenemise-energiat nõuab. Elus on sarnaseid seisaklikke nähtusi, millest inimsugu üle saab ainult rewolutsiooni teel teatawas mõttes. Need kaks suurt printsiipi — alahoide ja rewolutsioonilik element — on sellepärast tarwilikud. Meil on wististi praegusel ajal, kus meil välispidine wabanemise ja enesewabastuse tung sarnaselt on saanud awalduda, tarwidus, et meie rewideerimisele wõtame ka hingeolulised seisukohad, mis meil senni usuelus makswad on olnud. Kui seal tõsine rewisjon ette wõetakse, siis wõib sellele wäga palju wastuseismist leida, sest et inimeste hulgas wäga palju loomuseid on, mis kangesti igast wanast kinni peawad. Kuid pärast seda wõitlust kättesaadud wõit ei ole igatahes mitte wäike. Sisemise rewolutsiooni tagajärjel häwineb wana ja awanewad sootu uued põhiwaated, hakkab woolama palju wärskemad õhku. Sellelt seisukohalt wälja minnes on kirikliku usuõpetuse põhjalik läbiarutamine ja läbiwaatamine tingimata tarwilik ja kasulik.

Kui meie selle poolest ühemeelselt uuendusi nõuame, siis ei ole ometi mitte tarwis, et meie nüüd meetoodiliste uuenduste nõudmisel tahaksime täiesti põhimõttelikult uusi nõudmisi üles seada, mis asjaliselt sugugi mitte põhjendatud ei ole. Kui wana hallipeaga rahwasaadik härra Martna siin toonitas, et usuõpetus peab üldse ära kaotatama, siis puudub sellel nõudel sisemine loogika. Kui siin tõesti oleks ära näidatud usuõpetuse wastaste poolt, et ka Pestalozzi usuõpetust andes tagajärgi pole saawutanud, siis oleks wõidud sellest kõneleda, et usuõpetus tuleks kõrwale heita. Kõik suuremad kaswatus-teadlased, nende hulgas Pestalozzi ja Kommeenius, uuemal ajal, minu pärast, ka Ameerika tegeliku katseõpetuse esitajad, James'iga eesotsas, kõnelewad sellest, et tegelik õpetus teoõpetus peab

olema. Ta peab andma ja awama uusi wäärtusi ja peab võimaldama lastes waimlist ja hingelist kaswamist, kuna aga sõnaline ehk teoreetiline õpetus lapsi mitte edasi ei wii. Kui nüüd tõsine Pestalozzi wõtaks oma „Gertrudi“, siis näitaks ta, et usuõpetuses mitte ainult sõnu teha ei wõida kaugetest wanadest ideaalidest, waid peab nende wanade ideaalide mõõdupuud tarwitades uusi ilusaid eesmärke ülesse seadma. Lapse juures minnakse ikka kõige lähemast wälja, et nimetada koolis lapsele tuttawaid asju mitte nimele, waid nende awaldusnähtuste järele, et laps waatama ja tegelikku elu analüseerima õpiks, et ta wõiks analüseerida igapäewast elu teatawate ideeliste põhiwaadete walgustusel. Kui meie ka usuõpetust sarnaselt õpetame, siis ei ole see mitte reaktsionäärne ega asjatu. Mina tunnen oma kaaslaste hulgas usuõpetajat, kes on täiesti religioös — usklik, kes wabanenud täiesti igasugusest dogmast, kes on õppinud teoloog. Nüüd õpetab tema puhtkristlikust ilmawaatest wälja minnes pedagoogina usuõpetust ja on seda juba aastate jooksul teinud. Mina olen tema õpilaistega kõnelenud ja ei ole mitte sarnast muljet saanud, nagu oleks lapsi usuõpetusele sunnitud, waid lapsed näitawad täiesti sisemise heameelega õpetusest osa wõtwat; just wanemates klassides on iseäralik huwi usuküsimuse vastu tärganud. Teiselt poolt olen ma näinud lihtsaid kooliõpetajaid ainult seminaari haridusega, kuid kirjanduslikult palju lugenuid ja isiklikult täiesti wälja kujunenuid, kes usuõpetust õpetawad ilma katekismuse põhilausete tuupimiseta, ilma piiblisalmideta, waid just tegeliku meetodi abil ära näidates, kuidas meie peame waatlema iseendid ja oma ümbrust. Pean ütleva, juba nooruse päewist on mul üksikud põhijooned südamesse jäänud, sest seal olid tabatud kujud ja mõtted tegelikust elust. Paljud nendest idealistidest minu kooliwendade hulgas, kellest mõned põllumeesteks jäänud, teised ülikoolidesse läinud, räägiwad pärast, kui ma nendega olen kokku puutunud, põlewate silmadega neist aegust, kus meil võimalus oli sarnasel wiisil antud usuõpetust maitsta. Ei wõida siis mitte tõendada, et usuõpetus isenesest sündmata oleks. Kui usu õpetamine meetoodiliselt oma ülesande kõrgusel oleks, et mitte ei õpetataks konfessioniliselt ja dogmaatiliselt seisukohalt wälja minnes,

waid kui algtõdesid, mis Kristuse õpetusest läbi käiwad, eluliselt tabades liikuwa jõuna juhtida noorte inimeste hingedesse, siis saate teie tagajärgesid, nagu teie neid ilma selleta mitte saada ei wõi.

Pean lastewanemate nimel ütleva, usuõpetuse vastu wõib küll kõneleda teoreetiliselt, aga kellel lapsi on, see kõneleb praktiliselt sellest küsimusest nii nagu mina, sootu teisiti. Lugu on nii, et kui sa lapsi tahad tõesti edasi wiia mitte ainult teadmiste poolest, waid neid kaswatada inimesteks, siis ei hakka sa aru pidama, kuidas see wõi teine wõte wahest modern küllalt oleks. Tõesti, see sõna kõlaks wähe jämedana, mis rahwasaadik Ploompuu siin tarwitas. See on nagu mingi salajane kohusetunne, nagu hea soow ja õieti aukartus tulewiku inimeste ees. Sa katsud siis lastele pakkuda seda, mida sa kõige paremaks pead, ehk küll ei ole aastakümneid isiklikult kirikuga tegemist teinud. Inimesed tunnewad, kui tarwis on nüüd lapsele midagi pakkuda, mis tõesti hea on. Kas sa siis jätab otsimata selle ilusamatest ideaalsetest kujudest, mis eluline on. Ütleme, kas Uus Testament ei ole ilma Wana Testamendita mitte arusaamatu? Tarwitatakse nüüd koolides usuõpetuse andmisel peale Uue Testamendi Kristuse õpetusest ja paleustest arusaamiseks ka Wana Testamenti, siis ei tehta seda ometi mitte sellepärast, et Wana Testamendi Jehoowa paleusi katsuda lastele südamesse wiia. See ei käi nüüdse inimese hingeeluga mitte kokku. Waid seal wõetakse õieti Kristuse õpetus selle suure idealismi walgustusel, mis Wanas Testamendis olemas on — wõetakse Jehoowa usust tõsise humaniteedi sisu. Õelge Kristusest, mis teie tahate, kuid ei ole mitte ideaalsemat kuju. Wõib olla, on see tõesti ülekohus, et ühele wäiksele rahwale niipalju tähelepanu pühendatakse. Kuid ei ole ükski moraalikirjutaja seda loonud, mis Uue Testamendi kujud on. See wäike rahwas on seda wäärt, et tema ajalooa tegemist tehakse. Wõi kas siis wäikse Kreeka rahwa kultuur ometi meil impoosant ei ole? Ei mõeldagi selle peale, et see rahwas nii wäikene oli. Meie ei hakka tuupima wäikese Kreeka rahwa ajalugu, mütolooiat ja riiklikke olusid oma lastele mõttetult pähe, mis omal ajal laineid löid. Seal ei mõõdeta mitte kaaluga ega küünarpuuga, waid seal wõetakse need tõsised andmed, mis on hel-

lenismuse mõtte esitaja, Kreeka geenius, wõinud luua. Ja kui on Juuda rahwa sülest tõusnud usurajaja kõige oma paleulise küju ja olemisega, kas siis meie nüüd oma lastele hakkame pakkuma seda, mis Kristuses oli spetsiifiliselt juudilist wõi mis Uues Testamendis oli kitsast ja wäikest?! Loomulikult katsutakse seda anda, mis seal suurt ja ilusat oli. Nii kaua kui meil ei ole midagi paremat saada ja niikaua kui meil kõik see kristliku kultuuri ajalugu, milles wõrdlemisi palju tõsiseid suuri kujusid, käepärast on, wõime oma laste hingedele sealt eeskujud walmistada. Katsuge ometi, kust leiate teie niipalju niisuguseid personifitseeritud ideaalisid! Kui teie nüüd need wäärtused wälja paiskate ja ütlete, see on wananenud, see wiib meil kuristikku, siis oleks see tõesti ainult sel korral õigustatud, kui meil oleks kuskilpool ära näidatud, et on saadud teisel teel paremaid tagajärgi kätte. Aga see just see häda on, et meil paremaid ei ole.

Rahwaesitaja Semper näitas, kuidas usuõpetus atawistlik, kultuuri wastand on, mille käest peab rahwahulkasid ja enämust wabastama kultuurisõprade diktatuuri abil. Pean küsima, missuguste eeldustega saaksime meie nüüd seda teha, et meie inimesed, kes lapsi tahawad kaswatada selles hingeelus, mille nemand kõige parema leiawad olema ja oma lastele parandada tahawad, — selle wabastamise töö nende kultuurisõprade wähemuse kätte annaksid ja seda laseksid dekreeteerida ja enestele peale sundida? Milleks seda siis tarwis on? Et päästa neid inimesi, kes wangis on wanade mõttekäikude küüsis, et neid päästa ja kuskile teisele wiia? Näidatagu, mille poolest meil wõimatu on kõiki neid ilusaid ideaale ja ideesid oma lastele kättesaadawaks teha, kui meil õige wäljaarendatud tegelik usuõpetus wõi usuõpetus õige meetodiga käimas on? Õeldakse, see pimestab lapse waimu ja wiib lapse wastolusse teadusega. Kui meie eeldame, et noorsoo-kaswatamistöole üksi sennised wanad kirikuõpetajad ja koolmeistrid jääwad, kes tahaksid katekismusega kõiki juhtida ja nüüd jutustawad, kuidas kõik teadus on kurjast. — Kui meie selle wõtame aluseks ja sellele vastu hakkame sõdima, siis oleme meie eksiteel. Sest nüüdne usuõpetus ja endine usuteadus kokku seda arwamist ei õigusta, waid ümberpöördukt, nüüdne usuõpetus näitab

meile selgesti, et teadus ja usk ei käi sugugi üksteise vastu. Kõik, kes sellest nii selgesti kõnelewad, jutustawad seda ainult teadmatuse pärast. Nendel ei ole kogu see probleem selge, mis usk ja usu-elu on. Nemad seawad wastolusse teaduse ja usu ainult sellepärast, et nad Reinwald'i seisukohal on. (Elaw kiidua waldus paremal pool.) Reinwald on küll Jumala andelik luuletaja, kuid sealjuures õige wäheste teadmistega usuteadlane. Ja meie wõime öelda, et meie silmade all on arenenud meie põlw selle suure teaduse waimustuses, mis endiselt seisukohalt reaktsiooniline on, kus kõike taheti ratsionaalse teadusega põhjendada. Weel 60 aasta eest ja hiljem deklareeriti Kesk-Euroopas, et nüüd on filosoofia ajajärk tõusnud, kus warsti kõik irratsionaalne kõrwaldatud saab. Sellekohasest lähtekohast saadi ühekülgsest aru, nõnda et wälja jõuti otstarbekohasuse seisukohale, katstes sellega kõike olewat ja kõiki püüdeid hinnata.

Mis näeme aga nüüd? Enne sõda juba, iseäranis aga niisuguseil päewil kui sõjaajal on järjest rohkem wõidule saanud Henri Bergsoni filosoofia intuitsiooni õpetusega, kus kõik see ratsionaalne teadmine, mille peale tahetakse olemist ja ilmatundmist üles ehitada, on ainult üheks wäikseks wäljawõtteks wõi wäljalõikeks inimsuse olemisest ja tabab ainult ühe osa inimesest ja tema olemisest ning ilmatundmisest; kusjuures õieti wana, ajastlänud hüüdsõna rohkem ja rohkem mõjule tõuseb: „Meie ei tea kuigi palju“, kus inimese hing hakkab tõdesid otsima, intuitsiooni, see tähendab, nii nagu aimamise teel, mis enne arwati kõik tühi tuul olewat. Kui weel hiljuti arwati, et ainult see on õige, mida wõib kaaluda ja mõõta, — wõtame näiteks Ostwaldi kooli wõi kõik uuemad loodusfilosoofia koolid, — siis tuntakse nüüd, et juba meie uuemad saawutused loodusteaduse alal kõiksuguste müstiliselt kõlawate dimensioonide õpetustega löid uue ilma, millest küll teadus ei wõinud midagi ette tuua, mida aga aimdus kujutas palju selgemini, kui seda mõõdu ja kaalu abil sai selgeks teha. Nüüd siis kujutage omale ette, et inimene on intellekti wäljaarenemise teel pettunud ja selgusele jõudnud, et ta ei saa mitte kõiki oma olemise nõudeid intellekti abil rahuldada, waid peab tunnistama, et kõik arusaamine meie elust

ja olust teaduse abil on nii wäike ja ainult nii osaline, et meie iga sammu peal komistama peame, — seal siis ometi on isenesest mõistetaw, et meie rohkem ja rohkem hakkame hinge, psüühe, peale mõtlema. Kui hing oma nõuete rahuldamiseks ja õieti elus uuesti arenemiseks, uue arenemisajajärgu poole püüdmiseks katsub liikuma panna oma sisemist elu religiositeedi, usutunde abil, — kellele meie siis wõime öelda, et see wahest ainult atawistlik wõte wana seisukorra päästmiseks on?! Kõige uuemad, kõige modernimad waimud inimkonna kultuurilmas seisawad praegu selle liikumise eesotsas. Kui ka nüüd meil tahetakse selatada, just kui oleks see wool juba ära iganenud, siis tähendab see ainult seda, et meie weel wana wangistuses oleme ja et minewiku wangistus on meil loonud sootu isesugused põhiwaated selle hingelise arenemise poolest. Siin wõime meie öelda, et ei saa tõsiselt kaswada kultuuris ükski rahwas, kes oma lootuse ainuüksi paneb intellekti arenemise peale. Niisugusel korral wõite teie teha, mis tahate, wõite eeskirju ja kordi luua, kuid teie ei taba elawat inimest mitte.

Waadake nüüd, sellepärast et see kõik nii on, küsime, mis peab siis edasi saama? Kas on see nüüd õige tee, kui meie ütleme, wõtame ainuüksi seda, mis on teadus saawutanud, ja pakume seda oma noorusele, wõi on ometi tarwis, et meie nihästi koolis, kui kodus, katsume ära kasutada tema hingelisi nõudeid ja ühtlasi teda selle poolest rahuldada?

Wõtke siis nüüd usuõpetuse reform, mida meil siin weel nii wähe on arutatud ja mida iseäranis rahwaesitaja Martna täna siin kaunis kujukalt on sõelunud, aga mille positiivseid põhijooni ei ole ette toodud. Kuigi siin on teised seda riiwanud, siis ei ole weel ometi põhjust öelda, et nüüd selle wana usuõpetuse wiisi nimel ja tema halbtuste pärast peame meie usuõpetuse enese rahwakoolist wälja heitma. (J. Piiskar, sr.: Aga miks neid positiivseid külgi ei tooda siin ette?)... Mina ei tea mitte, kas meie läbirääkimistes mitte üht wõi teist positiivset joont ette tooma ei hakata, aga selle põhjal, mis siin arwustades on ette toodud wana vastu, ei wõi meie igatahes mitte weel öelda, et usuõpetus isenesest halb on, nagu seda rahwaesitaja Semper siin katsumus demonstreerida. Ka rahwaesitaja

Martna seletused, nagu ma ütlesin, ei käi mitte selle poole, et meie ka õige usuõpetuse peaksime koolist välja heitma. (W a h e l h ü ü e: M i s s u g u n e o n s e e u u s u s u õ p e t u s ?) Soowitaksin, et seda siin arutataks. Mõtlen, et iseäranis meie õpetajad wõiwad neid positiivseid jooni ette tuua. Tähendasin ainult tegelikust elust siin mõned näited ära. — Kui nüüd niipalju on räägitud sellest, et lihtsate mehaaniliste wõtete abil kätte õpetada ideesid, siis küsime ometi, kas usuõpetus tegelikus elus tõesti ainult sõnade wulin on? Selge on, et eluliste meetodide järele saadakse õige suuri wäärtusi meie laste hinges liikuma panna. Kuid siis on ka ometi iseenesest mõisteta, et meie küsime, mispärast peaksime meie siis usuõpetuse koolist välja heitma?

Teie teate, et kõik kultuuriline kasvamine sünnib seestpoolt väljaspoole, et kõik need konstrueerimise katsed, mida wõimu abil tahetakse elustada ja peale suruda, on täiesti lootusetu. Teie teate selgitatud absolutismuse ajast, kuidas targad kultuurikandjad, nagu härra Semper meile seda soowitas, rahwale ette dikteerisid, kuidas rahwas peab elama, kuidas tema oma majanduslikku elu peab korraldama ja sotsiaalseid ülesandeid täitma. Katsuti kontroleerida wõõrsilt wõetud, retsipeeritud paleusi. Kuid mis tagajärjed olid sellel? Kõik need katsed lõppesid nii haledasti, et absolutistlik wõim pidi alla andma. Kui meie ütleme, et rahwa enamus ei saa aru, mis temale hea on, et tema ei oska oma lapsi kaswatada, nii nagu seda tarwis on, siis küsime, — kui meie tõsised demokraadid oleme selle sõna kõige paremas mõttes, kas on siis meil õieti mingisugust õigust inimestele oma kultuurwaateid ja hingelulisi seisukordi peale suruda? Kuigi need waated, mis wanematel on, wananenud oleksid, — kas teie siis arwate, et meie rahwas edasi saab kultuurilises elus, kui tuleb riik ja käsib, et nii tuleb uskuda ja nii tuleb elu peale waadata?! (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t: U s k j u s t s e d a t e e b.) ...Rahwaesitaja Semper'i otsekohene järeldus on niisugune. Kui usuõpetus seda senni on teinud, siis ma ütlen, niisugune usuõpetus tuleb koolist välja heita. See on selge, et kui meie tahame oma rahwale anda wõimalust areneda seestpoolt väljaspoole, siis peame meie liikuma panema need jõud,

mis teda wiivad rewolutsiooni wõi ewolutsiooni teel üle neist seisukohtist, millele rahwa hing peatama on jäänud. Meie ei taha rahwahulkasid mitte sunniteel arenema panna, waid meie tahame nende südames ja hingedes tulukest sütitada, et nemad ise läheksid edasi. Kui meie tahame oma lastele wõimaldada usuõpetuse õppimist uuendatud kujul, siis alustame selles mõttes reformeerimise tööd. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t: N ä i d a k e s e d a u u t u s u õ p e t u s t !) Kui teie arwate, et lisa ei ole tuua sellele, mis ma ütlesin, siis teie eksite. Ma ütlesin, kuidas meie sisemiselt arenenud oleme; tõin näiteid elust, kuid ma ei taha siiski teile siin õppetundi anda. —

Meie oleme kultuurilised inimesed ja tahame üksteist mõista. Kujutan omale ette, et meie tahame oma riiklust rajada; meie tahame kultuuriliselt kasvada; meie tahame kõiki oma wõimeid arendada ja ainult sel teel jõuame meie kõigist raskustest üle, mis meil ees on.

Kultuur tähendab kõigi wõimete väljaarendamist elu ülemate ülesannete sihis. Kui meie kunstlikult tahame koolilt wõtta wõimaluse välja arendada meie noorsoo hinges neid wõimeid, mis inimest alles inimeseks teewad, siis küsime meie, — mis mõte on niisugusel operatsioonil? Mida peab tähendama see kõne, et usuõpetus peab saama koolist välja heidetud? Seda peame ometi lausa välja ütlemä. Mina ei ole mitte aru saanud, et tahetakse koolis kiriklikku usuõpetust maksma panna. (E. A s s o n, s d.: A g a m i d a ?) Olen kuulnud selles mõttes kõneldama, et usuõpetus oleks koolis pedagoogiline õppeaine ja wastaks pedagoogilistele nõuetele ja et selle usuõpetuse organiseerijaks ei ole mitte kirik, waid kool; meie oleme kõik sellel arwamisel, et kirik peab riigist lahkuma. Kui ta lahutatud on ja kool riigi järelewalwe ja järelewaate all on, siis on see iseseisew waba kool ja korraldab usuõpetust pedagoogika nõuete, mitte aga kiriku nõuete järele.

Kui see kõik nii on, nagu kõneldud, — mispärast peab siis usuõpetus välja heidetama. Hakata wõitlema selle wastu iga sammu peal, et wana usuõpetus enam ei tohi edasi kesta? Ei, waid meie peame katsuma parandusi teha, niipalju kui wõimalik, — see on kultuuritöö. Igaüks aidaku selles kaasa. Ja seal

on siis ka põhjust öelda, et kes selle vastu seisab, see ei ole mitte tõsine rahwa- ja riigisõber.

Kui meie nüüd aga ütleme, et meie saame rahwa kultuurilises kaswamises ja oma poliitilises ewolutsioonis ainult siis edasi, kui meie kõik oma jõud kokku wõtame ja liikuma paneme, siis on nüüd küsimine, — missuguse paratamata nõude sunnil wõime meie oma rahwakoolilt wõtta wõimaluse usuõpetuse abil arendada oma lastes seda, mis ilus ja hea?

Teiseks riiklikuks momendiks on see, et öeldakse, see olewat ainult silmakirjalik, kui kõneldakse, et rahwa enamus nähtawasti usuõpetust soowib. Kui ta seda aga ometi soowib, siis ei ole meil mitte põhjust ja õigust enamusele takistusi teha oma lastele usuõpetuse andmise juures. Kõneldakse, et usuõpetuse kõrwaldamise poolehoidjad isegi asja tõsidusesse ei usu, waid aru saawad, et usuõpetust koolis ära kaotada ei saa. See, mis rahwaesitaja Kann öelnud, — ma ei olnud ise mitte selle juures, — oli siiski teoreetiline oletus, mis selle õppekõhuse otsustamisel milgil kombel kaasa ei wõi mõjuda; praegusel ajal on rõhuw enamus meie rahwa hulgast selle poolt, et oma kaswawale noorsoole koolis usuõpetust anda.

Kui nüüd meie ütleme, et meie tarwitame oma wõimu, mis rahwas Asutawa Kogu kui rahwaesitaja kätte on andnud, ja surume peale, et rahwas ei tohi mitte oma lastele koolis usuõpetust õpetada lasta, siis on see praegusel ajal iseäranis ebasoowitaw. Teie teate, et Wabariigi Walitsus on sunnitud olnud nõudma ja tahab weel nõuda ohwrid ja kohusetäitmist seal, kus riiklik olemasolemine kaalu peal on. (Paremalt poolt: See on ju ka pealesundimine.) ... Kui meie oma hädalisi nõudeid enam-wähem täidame ja selle läbi ka pahameelt ja arwustust tunda saame, siis ei tähenda see kuigipalju ja kauge-malenägijad tunnistawad ikkagi, et meie peame raskusi oma peale wõtma, et suuremaid wäärtusi luua. (M. Kurs-Olesk, sd.: Nii ei tohi suurt ideed tarwitada wahetuskaubaks.) ... Minu arwates on praegusel ajal, — öelge teie, mis teie tahate, — kõige suurem idee — Eesti iseseiswus. (Paremalt poolt hüütakse: Õige!) Kõik teised ideed, kui nad ka

absoluutselt wõetud on, ei ole praegusel silmapilgul mitte nii otsustawad. Meie peame oma riikliku iseseiswuse ideed realiseerima. Ei ole see siis mitte lihtne wahetuskaup, kui meie selle idee teenistuses peame hädakorral isegi oma riikliku elu alalised püüded, oma kultuuri ja lihtsa majandusliku elu ligemad nõuded ohwerdama. Kõik peab selle põletistappe poole sihitud olema. Öelge aga nüüd lihtsalt, — kui kaugele meie sellega saame, kui meie igat raskust ja terawust, mida riiklikkude elunõuete rahuldamine meile peale paneb, selleks tarwitame, et inimesi arwustama panna ja wastasrinda kihutada? Kuidas see siis nüüd oleks, kui meie sihilikult katsuksime leida raskust ja hellu kohta, kus meie inimestele nagu küljekontide wahel lööksime, et nad aga tunneksid, mis Eesti riik on, et nad õieti tunneksid. Waat, mida demokraatlik walitsus nõuab! (J. Temant, maal.: Nad on juba küllalt küljekontide wahel saanud. M. Kurs-Olesk, sd.: Kas Teie häbenete seda? K. Ipsberg, maal.: Laulge aga pealegi internatsionaali!) Mina ei häbene, waid ma kardan seda teha, sest mu südametunnistus on selle vastu. (Segased wahelhüüded pahemalt poolt.) ... Mis teie ilmaaegu terawaks lähete, ega teie mind täna ikka ei ärrita. Lugu on aga nii, et mis tõesti paratamata ja mis puutub riiklikkudesse huwidesse, see peab sündima. Mis aga üleliigne on ja tarwilik ei ole, selle jätame nüüd ära. Ärgem pangem ühtegi liiwatragi selle poole peale, mis hädaohtlik on! Kui meie tõsiselt waatame neid raskusi ja seda, kus pool istub hädaoht, siis on see riigitüdimus — nii öelda: „Staatsmüdigkeit“. Kui meie tõsiselt selle asja peale waatame, siis küsiksime, mis aitab meil praegusel ajal riiklikku tüdimust rohkem edeneda isegi rahulikkude kodanikkude südames, kui see, et meie hakkaksime inimesi nende sisemistes asjades reguleerima, mitte ainult usuõpetuses, waid ka teistes asjades. Minu arwates on praegu väga tarwilik, et meie jätaksime need küsimused, mis hädatarwilikud ei ole, paremate päewade jaoks. Kui tarwis on wõidelda, siis wõitleme edaspidi, aga nüüd katsume kõik need asjad kõrwale jätta, mis mitte paratamata ei ole.

Teie peate tunnistama, et meie noorsugu ja meie rahwas raisku ei lähe selle

läbi, kui meil usuõpetus algkoolides edasi kestab. Kui teda parandada nii, et põhjust ei oleks tema vastu võidelda, mis pärast siis üles ärritada 70 kunni 90% rahulikkudest lastewanematest riigi vastu? Kas on tarwis aidata ühes kui teises linnas suuri kihutuskoosolekuid usuõpetuse heaks pidada? (K. Ast, sd.: Ega see kardeta w ei ole.) Ei ole kardeta w. Aga kui see ka üksainukene liiwatera on, — kuipalju oleks meil siis tarwis liiwateri sinna juurde kuhjata? Elu toob ise neid juurde. Minu arust on tõsine riigitarkus praegusel ajal, wõtta täie hooga kinni sellest, mis tarwilik on, ja wiia läbi, mida waja on, ära jättes kõik, mis mitte hädatarwilik ei ole. See ei ole mitte oportunistlik, waid see on päris reaalne riiklik kaalumine.

Sellepärast ütlen mina ja soowitan niihästi meie rahwa arenemise seisukohalt, kui ka selle sisemise kaswamise põhimõtte nimel, mis inimese hingejõudusid peab liikuma panema, meie üldise kaswatusliku töö edendamise ja süwendamise nimel, ühtlasi meie riiklikkude huwinõuete nimel — jätke see ülearune operatsioon tegemata. Jätke see, mida mitte hädapärast tarwis ei ole, ja wõtke käsile kõik põhimõtted usuõpetuse reformeerimise ja reorganiseerimise alal. Pange kas wõi see punkt seadusesse üles, et usuõpetust tuleb metoodiliselt uuendada, kooliülemuse walwe alla panna ja korraldada pedagoogika nõuete järele. Wiige need põhilauseid läbi, aga ärge katsuge mitte seda operatsiooni teha, mis meil niihästi rahwa, kui ka üksiku inimese hingeolulisele areneimisele tarwilik ei ole. (Käteplagin paremaal pool.)

J. Lattik (krst.): Wäga austatud rahwasaadikud! Härra rahwasaadik Martna heitis mulle siit kõnetoolilt ette, et mina demagoogilist wõtet olla tarwitanud, kui ma Saksamaast ette tõin, et Saksamaa sotsiaaldemokraadid usuõpetuse küsimuses teiste erakondadega, kes usuõpetuse poolt on olnud, kokkuleppe teele on astunud. Ta nimetas seda tegewust lehmakauplemiseks. Kas sotsiaaldemokraadid lehmaga kauplewad wõi ei, see huwitab mind wäga wähe, kuid ma ei wõitle siin mitte ei demagoogia pärast, ja ei tee seda ka edaspidi, waid asjade ja paleuste eest, mis minu poolt täiesti läbielatud südame-

asi on, mida mina teisiti wõtta ei saa ja wõtta ei wõi.

Härra Martna tarwitas seda wõtet, mida ma ükskord Berliinis suurel rahwakoosolekul nägin, kus koosolek oli organiseeritud, et korraldada „Austritts Bewegung aus der Kirche“ — kirikust wäljaastumist. Saali sisse astudes kuulsin ma neid samu mõtteid, kuulsin, kuidas piiblist üksikuid eeskujusid wõimatu jämedal kombel teotati. (E. Asson, sd.: Seda tegi härra peaminister ka.) Selle peale küsis üks koosolijatest, et mis annawad siis sotsiaaldemokraadid selle asemele, kui nad käsiwad kirikust wälja astuda. Sellele ei suudetud muud wastust anda, kui „Ollen Pfaffengesichter heraus“ — wana papinäod mingu wälja.

Nii on härra Martna teoloogias rännates sinna sattunud, kus ta täiesti liimi peale jäi. Ainukene selge teadusemees, keda ta ette kandis, oli wast meie Prants'i ajaloo seletus, et praegune usuteadus ja praegune teadus ülikoolis wastolus on, mitte ükski Tartus, waid igalpool. Et need kaks teadust kuskil pool üksteisele kaikaid jalge wahele on pannud, seda ei saa ükski öelda. Kes on ülikoolis olnud ja on kuulnud ettekandeid ka Pestalozzi üle, kes lõpmata elaw kõnemees oli, see teab, et usuõpetusele koolis tema mitte wastu ei olnud, waid halwale õpetusele, mis koolis anti. Oleks see teisiti olnud, mispärast ei ole siis Pestalozzi ja teised mehed seda Shweitsi koolides läbi wiinud ja sealt usuõpetust wälja heitnud. Kui härra Martna nii lõpmata hirmsasti on wihastanud meie katekismuse üle, kui teda nõnda wäga selle punane wärw kaanel on ärritanud, siis peaks see punane wärw temale meelde tuletama, et katekismus kah reformeeritud on. Ei wõi niisuguse mõttega tulla, nagu härra Martna. Ei wõi kiwidega pilduda wannale Wenemaale ja sealt nende negatiivnäidetega tagasi tulla, et igasugune usuõpetus koolist ära kaotataks. Niisugust asja nimetan mina demagoogiliseks wõtteks. See suur õppereis teadusest läbi ei öelnud muud, kui et need suured usuteadlased seal, kes hingega on toetanud seda hingeelu kaswatus, ei ole wastu olnud, waid nende wiisid on lahku läinud. Mina ei ole oma kõnes täna seda ka mitte eitanud, kuid ma hindan seda puhtpraktiliselt hingeelu seisukohalt. Sellelt seisukohalt nõuan, et praegu jäetaks

meie usuõpetajatele wabadus. Inimesed, kes niipalju ülesehitamise tööd on teinud, kes surwe suure rahwa wastu wälja on kannatanud, selle juures kui halb usuõpetuse tund koolides oli, on ometi ka sellest õppeainest elutarkust saanud, nii et sellel mitte ainult negatiivseid külgesid ei ole. Ja kui teie neid hulkasid waatate, kes kirikus käiwad ja kiriku poole hoiawad, siis on seal teie fraktsioonist palju rohkem inimesi, kui wast teisest, — ja sealt minna kodanluse arwustusele, sellepärast et see usuõpetus ainult neile kasulik on, wõi seletada, et see inimesi ma suurikuteks, karmantsikuteks ja wargateks teeb... Lugupeetud rahwaesitajad, teie olete ise ka usuõpetust koolis õppinud ja kas teie siis tõesti ainukesed inglid olete, kuna teised kodanikud kõik on rööwliid ja mõrtsukad. Usuõpetust halwa kaswatuse põhjuseks lugeda ei tohi. Niisuguste wäidetega tulla ja maha teha asju suurte masside ees ja nende ees, kes oma mõtteid puhtalt kaitsewad — see on demagoogia, mille wastu ma waidlen. Ja rahwaesitaja, kes terwe maailma läbi on rännanud, kellel iga sõna taga Shweits on ja kellel kodu wõõras on, julgeb tulla tõendama, et praegune teadus ja usuteadus wastolusse satuwad, — see on tõesti imelik. Mina pööran tema ja teiste tema mõtteosaliste poole: näidake teie mulle seda positiivset, mis teie selle asemele leiate, meie kristlased ei häbene ega kardada seda näitamast, sest kui meie hakkame oma idee positiivseid külgi arwama, siis on neid suur hulk, mida meie reformeeritud kirikus rohkem saame anda. Ma küsin teilt, mis on teie ideaal, kas tee kommunismile, mis Wenemaal maksew on. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t : D e m a g o o g i a . M a h a k ö n e t o o l i l t !) Ma näen teie ärwusest ainult, et see asi teil pihta läheb ja maha teie mind siit kõnetoolilt ei wiska, sest et ma siin ennast wäga kodus tunnen olewat, ja ma palun mind ära kuulata, sest mina olen teid ikka ära kuulanud ja mitte kunagi waele rääkinud. Kus kõik sõlmed on katki lõigatud usualal, mis on seal sündinud? Meil ei ole kellelgi õigeid teateid Wenemaa kohta käes, kuid nende hulgas, mis kuulda, on huwitawaid, et kaewatakse haudadest pühade jäänuseid, asutatakse uusi sektisid, inimesed otsiwad mingisugust teed omale usu alal, ja teie tahate, et ka meil igasugune usuline haridus ära wõetaks,

et meie inimesed niisugusteks otsijateks saawad wäljaspool kooli, kes ise loowad, ise otsiwad. Siin öeldakse, mis kasu on sellest, kui seda õppida, ainult kodus peab tingimata eeskujuga olema. Ma ütlen teile aga: ka matemaatikat wõib niisama solkida ja wastikuks teha, niisama muusikat, kui teda õieti ei õpetata. Ma austan alati isiku wäärtust, eeskujuks peab ka matemaatika tunniandja olema, samuti füüsika tunniandja, ja mitte nõnda, nagu härra Martna oma kõnes läbi käies teadusewallast näiteid tõi ja otsis ainult halbade usuõpetajate juurest. Küsimus on tähtis: usk on hingeala, seda ei saa eitada. Wõiwad olla motiivid wõi wiisid lahkuminewad, kuidas seda korraldada ehk teha. Siin on meie ettepanek, mis kõiki peaks rahuldama — neile priiust jätta, kes soowiwad, niisama neile, kes ei soowi. Ma olen alati selle wastu waielnud, et kitsariinallsust sisse tuua. Kui Wene ajal meil katsuti reformi usuõpetuses läbi wiia, siis teame, et sellest midagi wälja ei tulnud, need lükati tagasi, ei kinnitatud ühtegi. Siin ei ole mõeldud mingil tingimisel minewiku uksest sisse murda, waid nii nagu meie kool ennast hakkab reformeerima, nii peab seda ka meie kirik tegema, üle õõ aga ei saa ta midagi, waid ta loob ja rändab oma rada ja ei ole ühegi õige reformi wastu. Olgugi, et siin rahwasaadikud on wastuwäiteid toonud, ometi wõin mina, kui kristliku kiriku õpetaja öelda, et teie seljataga inimestega ühes elades nendega kokku puutudes, nende usuelu nähes peate tunnistama, et seal lõpmata palju ilusat usuelu on leitud. Ka wäljamaal wõite teie seda leida, näiteks Rootsimaal andis praegune peaminister Branting, sotsiaaldemokraat, ilusa seletuse just usuõpetuse poolt ja mingil tingimisel wastu. See oli wastutulelik seisukoht sellele suurele rahwahingelisele tahtmisele ja soowile oma usuelu arendada. Kas teie tõesti usute, et see rahwahulk, kes kodus rahulikku elu ei ole elanud, waid kes tuleb laskekraawidest, ennast laseb rahuldada pealiskaudsusest, ja et teie seda wõite heaks teha, kui teie teda ainult lugema ja kirjutama õpetate, — siis eksite teie wäga, sest see rahwahulk ei lepi mitte ainult leiwaga, waid otsib omale seletusi, tugesid ja abi, ja neile ei tohi Eesti tulewiku kool mitte keelata ka usulist haridust, waid peab seda oma rahwale lubama ja andma. (K i i d u -

a waldused paremal pool. Wa-
helhüüded pahemalt poolt:
Häbi Teile!)

W. Ernits (sd.): Kõigepealt oleks mul wastata rahwaesitaja Martnale, et usul mingisugust tähendust ei ole. Selle arwamise poolt ei saa mina oma arusaamise järele mitte olla. Mina ei taha mitte filosoof olla, kuid leian, et sotsiaaldemokraatia siht on ainult teatud ühiselulist aadet katsuda läbi wiia, mitte aga inimeste ilmawaadet sunduslikult hakata normeerima. Wõidakse koguni äärmist kommunismi õigeks tunnistada ja sellejuures tõsine usu poolehoidja olla. Minu arwates peab siin täielik mõttewabadus olema. Mis puutub sellesse, et rahwaasadik Martna ei saa usku tegewuse aluseks wõtta, siis arwan mina, et ta mind õieti pole mõistnud. Minu arwates on usk see tunne, et olemasolu edasi kestab, kuna meil mingisugust kindlat teadmist selle kohta olla ei saa, sest teoreetiliselt waadates võib mingi katastroof meid igal silmapilgul häwitada. Meil ei ole oma olemise kindluse kohta mingisugust teoreetilist kindlust, aga meie usume, et meie olemine siiski nii jätkub, nagu ta senni oli, wõi weel paremini. Mida tugewam inimese usk on, minu pärast kas wõi kommunism, seda tugewam on inimene, sest ainult usk võib Wenemaa wiltsusest kuidagi välja wiia. Selles mõttes austan mina kommunismi, ja ma ütlen, et seal on närwide energia küsimus, mida Wene teaduste akadeemia liige professor Behterew teaduslikult uurima hakkas. Ma tahaksin weel ühe külje peale tähelepanu juhtida, mis wähegi selgitaks usuküsimust. Praktiliselt tuleb aga välja, et usk on abinõu, mida psühiaatrid tarwitawad närwihaiguste arstimiseks, kuna usu läbi wankuma läinud waimlist tasakaalu tihti palju kergemini suudetakse kätte saada. Mis puutub peaminister Tõnisson'i waadetes, et minu ettepanek ilmawaateõpetust arendada, seda sama tähendaks, mis tema poolt ettepanud reformeeritud usuõpetus, siis on siin ikka palju wahet. Lõpuks, mis puutub sellesse, et meil ei ole õpetajaid, kes seda õpetawad, siis arwan, et meie ei tohiks ennast nii madalaks hinnata — meie peaksime oma wäärtust ja omi wõimisi kõrgemaks hindama.

Juhataja A. Rei: Ettepanek on tehtud koosolek lõpetada. (Häälata-

takse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek lõpetada. Erakordseks teadaandmiseks on sõna peaministril.

Peaminister J. Tõnisson: Walitsus paneb ette erakordne koosolek määrata wõimalikult neljapäewal, kus tuleks arutamisele Eesti wabariigi astumine rahwasteliitu.

Juhataja A. Rei: Peaministri poolt on ettepanek tehtud neljapäewal koosolek pidada. (Häälataakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud järgmine koosolek neljapäewal kell 5 pidada.

Palun sekretääri terwitus ette lugeda.

2. Terwituse Sekretäär A. Jür- ettekandmine. man (loeb): Eesti Asu-

tawale Kogule Tallinnas. Mustamere, Ranna ja Taga - Kaukaasia jaoskonna Eesti asunduste asemikkude teine kongress terwitab waba kodumaad, ta walitsust ja sõjawäge ja soowib jõudu raskes töös Eesti iseseiswuse elu ehitamisel. Raskel ajal, kus meie kodumaast lahutatud ja ainult üksikuid teateid sealt saame, tunneme paremini, kui kunagi enne, et meie ainult Eesti kodumaa warju all elada wõime, et meid kodumaaga tugewad sidemed ühendawad ja loodame, et wabal kodumaal jälle ruumi leidub kõigile Eesti lastele, kes sinna tagasi kipuwad. Kongressi juhataja A. Martin.

Suhuumis, 11. aug. 1919.

Wiljandi waldade töölisteühisuste esitajate kongress terwitab Asutawat Kogu ja soowib temale jõudu demokraatliku wabariigi loomisel. Nurk.

Wene kooliõpetajate kongressilt on samasugune terwitus.

3. Teadaandmine Peale selle on ju- puudumiste hatusel teada anda kohta weebruari- Asutawa Kogu liigete ja märtsikuul. puudumisest weebru- arikuul. Puudunud on:

K. Ast 2, A. Bachman 1, M. Bock 1, A. Ehrlich 1, J. Epner 4, J. Jans 1, K. Ipsberg 1, E. Jonas 9, T. Kalbus 1, A. Kapp 1, P. Karin 4, K. Konik 1, J. Kärner 2, Th. Käärik 2, K. Lukk 2, J. Mikiwer 1, M. Neps 1, L. Olesk 2, F. Peterson 1, J. Poska 2, J. Puss 2, K. Päts 1, J. Raamot 2, M. Reisik 1, E. Rosenwald 5, J. Sternfeld 2, J. Sõnajalg 2, N.

Talts 1, A. Westerberg 1, E. Wilde 9
koosolekult.

Märtsikuul: K. Baars 1, E. Birken-
berg 1, A. Bachman 4, E. Ehrlich 2, W.
Ernits 1, K. Haho 1, Johanson 1, E.
Jonas 9, N. Kansman 5, A. Kaplur 1, P.
Karin 9, M. Kurs-Olesk 1, J. Lindros 1,
N. Maim 6, L. Olesk 3, H. Oraw 1, A.
Ostra 2, Ch. Peiker 1, F. Peterson 2,
Th. Pool 1, H. Press-Jansen 7, Päts 1,

J. Raamot 3, A. Rattasep 2, M. Raud 7,
J. Reintam 3, P. Rubel 1, J. Semper 1,
G. Stackelberg 2, J. Sõnajalg 5, N.
Talts 1, H. Tats 1, A. Uibopuu 1, J. Ulu-
ots 5, E. Wilde 9, J. Ploompuu 1, M. Kä-
bin 1 koosolekult.

Juhataja **A. Rei**: Lõpetan koos-
oleku.

Koosolek lõpeb kell 8.55 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei**.

Abisekretäär **A. Jürman**.